

**ПАЖЎҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ
АБДУРАҲМОНИ ҶОМИИ АКАДЕМИЯИ
ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН**

Бо ҳуқуқи дастнавис

**ТДУ 371.+376
ТКБ 74.00+74.2
Н-47**

НУРМАТОВА НИГОРА ЛАТИФОВНА

**НИЗОМИ ТАЪЛИМИ ХОНАНДАГОНИ БОЛАЁҚАТ
ДАР АСОСИ ҲАМКОРИИ МУАССИСАҲОИ
ТАҲСИЛОТИ ИЛОВАГӢ БО
МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ
(дар мисоли Муассисаи давлатии “Маркази дарёфт ва рушди
истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур”)**

**Автореферати
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ
номзади илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси
13.00.05 – Назария, методика ва ташкили
фаъолияти фарҳангӣ-ичтимоӣ
(13.00.05.03 – Педагогикаи иҷтимоӣ ва худшиносӣ)**

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертатсия дар шуъбаи педагогика ва психологияи Пажӯҳишгоҳи рушди маорифи ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон таҳия гардидааст.

Роҳбари илмӣ

Азизӣ Муҳаммадалӣ Миралӣ - доктори илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи педагогикаи умумидонишгоҳии Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ:

Латифзода Диловар Назришоҳ – доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи фанҳои ҷомеашиносӣ ва гуманитарии Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Талабхӯча Сатторов

Асхобиддини Шералӣ – номзади илмҳои педагогӣ, директори МДТ «Литсей барои хонандагони болаёқат дар шаҳри Душанбе»

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Ҳимояи диссертатсия санаи «07» октябри соли 2023, соати 09:00 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.KOA-030 назди Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон (734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи А.Адҳамов, 11/2, Тел.: 55 999 31 20) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхона ва сомонаи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон (<http://www.prmatt.tj>) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат « _____ » _____ соли 2023 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии шурои диссертатсионӣ, н.и.п., дотсент

Котибова Ш. П.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Чомае, ки ба сифати таълим ва рушди зеҳният така менамояд, хусусиятҳои воқеиро касб намуда, нақши омили ниҳоиро дар ташаккули он «сармояи инсонӣ» - шахсони соҳибмаълумот ва соҳибтаҷриба ишғол менамоянд. Дар чунин чома диққати махсус ба лаёқатмандӣ ва боистеъдодӣ дар марҳилаҳои гуногуни ҳаёти инсон дода мешавад.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба рушди соҳаи маориф ва татбиқи барномаҳои ислоҳоти соҳаи маориф таваҷҷӯҳи махсус зоҳир намуда, дар Паёмашон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2021 қайд мекунад, ки “Дар даврони соҳибистиклолӣ мо бунёди маорифи миллӣ ва воридгардидан ба фазои таҳсилоти байналмилалиро ҳадафи муҳимтарин ва самти афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат ва Ҳукумати мамлакат қарор додем.

Зеро мо чунин мешуморем, ки бунёди миллат аз маориф оғоз меёбад ва ғамхорӣ нисбат ба маориф – сармоягузори барои рушди нерӯи инсонӣ ва ояндаи ободи давлат ва Ватан мебошад.

Бо вучуди он ки раванди таҳсил дар муассисаҳои таълимӣ ба низоми муайян даромадааст, зарур аст, ки барои боз ҳам баланд бардоштани сатҳи сифати таҳсилот, омода кардани кадрҳои баландхаттисос, омӯхтани забони давлатӣ, таъриху фарҳанги бостонии халқи тоҷик, боло бурдани сатҳи рағбати хонандагон ба омӯзиши фанҳои риёзӣ, дақиқ, табиӣ, технологияҳои иттилоотӣ ва аз худ кардани забонҳои хориҷӣ, махсусан, забонҳои русиву англисӣ таваҷҷӯҳи аввалиндараҷа зоҳир карда шавад.

Бо ин мақсад, роҳбарони муассисаҳои таълимиро зарур аст, ки ба масъалаҳои баланд бардоштани сатҳи дониш ва касбияти омӯзгорон дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот, бахусус, омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти ибтидоиву миёнаи касбӣ, такмили ихтисосу бозомӯзӣ ва тарбияи омӯзгорони ҷавони баландхаттисос ва ба талаботи замона ҷавобгӯӣ дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот эътибори аввалиндараҷа диҳанд”.

Аз ин рӯ, дар шароити имрӯзаи рушди бемайлони Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи дарёфт, таълиму тарбияи хонандагоне, ки лаёқати баланди зеҳнӣ доранд яке аз вазифаҳои афзалиятноки аҳли маориф кишвар мебошад. Дар ин самт шинохти бармаҳал, таълим ва тарбияи кӯдакони боистеъдод ва лаёқатманд яке аз мушкилоти асосии низоми маориф ба шумор меравад ва аз сабаб кӯдакони лаёқатманд ба таълиму тарбияи махсус, ҳавасмандӣ ва дастгирии калонсолон эҳтиёҷ доранд. Ин аст, ки пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаи таълиму тарбияи кӯдакони болаёқат таваҷҷӯҳи хоса зоҳир гардида, соли 1995 дар мамлакат аввалин муассисаи таълимии махсус барои хонандагони болаёқат – Литсей интернати Президентӣ барои хонандагони болаёқати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфт ва ин раванд то ҳол низ идома дорад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади дарёфти истеъдодҳои нав озмунҳои ҷумҳуриявӣ “Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст”, “Илм – фуруғи маърифат”, “Тоҷикистон – ватани азизи ман” ва “Тоҷикон – дар оинаи

таърих” баргузор гардида истодаанд, ки мақсади асосии онҳо ошкор намудани хонандагони болаёқат ва сайқал додани маҳорати онҳо бо роҳи ҳавасмандгардонии моддию маънавӣ мебошад. Ҳамзамон бо мақсади дарёфт, дастгирӣ, рушди хонандагони боистеъдод ва фароҳам овардани шароити мусоиди таълимию тарбиявӣ чиҳати ташаккули таҳсили муттасили ҷавобгӯ ба талаботи таълимӣ ва амалӣ намудани қобилиятҳои эҷодии истеъдодҳо дар мамлакат “Барномаи давлатии дарёфт ва рушди истеъдодҳо барои солҳои 2021-2025” қабул карда шудааст.

Мубрамияти мавзӯи таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки новобаста аз тавачҷуҳи хосаи давлат ба масъалаи таълиму тарбияи хонандагони болаёқат ҳануз як қатор муаммоҳои педагогиву психологии қор бо кӯдакони болаёқат дар самти дарёфту ташаккули қобилиятҳои онҳо боқӣ мондааст, ки он дар маркази диққати қори таҳқиқотии мо қарор гирифтааст.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Паҳлуҳои мухталифи лаёқатмандиро олимони кишварҳои Амрико, Британияи Кабир, Русия, Фаронса, Олмон, Эрон ва Ҳиндустон мавриди омӯзиш қарор додаанд, аз ҷумла: (В.И. Панов, З. Фрейд, Н.С. Лейтес, А.М. Матюшкин, Д.Б. Богоявленская, Дж. Рензулли, В.А. Крутецкий, П. Торренс, Ю.Д. Бабаева, Дж. Гилфорд, А.И. Савенков, М. Лэйн, К.А. Хеллер, Г. Гессе, К. Юнг, Г. Мелхорн, Юсуф Калварӣ, Марям Рафатӣ ва дигарон, ки таҳқиқоти назаррасе дар ин самт мебошанд.

Таҳқиқи баъзе ҷанбаҳои ин муаммо дар пажӯҳиш ва асарҳои олимони ватанӣ, ба монанди М.Лутфуллозода, Ф.Шарифзода, И.Х.Каримова, С.Амонов, Ш.А.Шаропов, Н.М.Юнусова, Л.М.Иматзода, Х.М.Сабури, А.М.Миралиев, О.Исломов, А.А.Азизов, М.Д.Ходжаева, А.Шерали ва дигарон ба назар мерасанд.

Бо вучуди ин, масъалаҳо оид ба хусусияти таълиму тарбияи хонандагони болаёқат ва ташаккули қобилиятҳои зеҳнии онҳо тавассути ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти умумӣ таҳқиқ нагардида боқӣ мондаанд.

Ҳамин тавр, масъалаҳои вобаста ба роҳу услуҳои ташҳиси лаёқатмандии кӯдакон, муносибати педагогиву психологии дахлдор бо онҳо, истифодаи методикаи самараноки таълими хонандагони болаёқат, самтҳои асосии ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти умумӣ барои таълиму тарбияи хонандагони болаёқат ва омода намудани омӯзгорон барои қор бо чунин хонандагон ҳанӯз кам омӯхташуда боқӣ мондаанд.

Инчунин, омӯзиш ва таҳқиқи шароитҳои педагогии ташаккулёбии қобилиятҳои кӯдакони боистеъдод дар раванди таълим ва дигар масъалаҳо, ки бо лаёқатмандии кӯдакон алоқамандӣ доранд, ниёз ба таҳқиқоти алоҳидаи илмиро тақозо менамоянд.

Бо назардошти муҳим будани омӯзиш ва қорқарди илмии масъалаҳои назариявӣ ва амалии ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар самти таълиму тарбияи хонандагони болаёқат интиҳоби мавзӯи таҳқиқоти моро муайян намуданд: «Низоми таълими хонандагони болаёқат дар асоси ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна».

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ бо мақсади мусоидат ба татбиқи муқаррароти асосии Барномаи давлатии дарёфт ва рушди истеъдодҳо барои солҳои 2015-2020 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 июни соли 2014, таҳти №353) ва Барномаи давлатии дарёфт ва рушди истеъдодҳо барои солҳои 2021-2025 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 апрели соли 2021, таҳти №113) иҷро шуда, дар доираи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии шӯбаи педагогика ва психологияи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022 дар мавзӯҳои «Асосҳои педагогию психологии ҳамкориҳои мактаб, оила ва ҷомеа дар рафти таълими салоҳиятнок» ва «Роҳу усулҳои инноватсионии ташкили низомии таълими хонандагони болаёқат дар шароити муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба роҳ монда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот: Таҳияи модели ташкилию педагогии низомии таълими хонандагони болаёқат дар асоси ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна ва асосноксозии самаранокии истифодаи он аз тариқи баргузори таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ.

Вазифаҳои таҳқиқот. Бо мақсади дастёбӣ ба мақсади таҳқиқот дар назди таҳқиқоти диссертатсионӣ вазифаҳои зерин гузошта шуданд:

1. Дар асоси омӯзиш ва таҳлили сарчамшмаҳои илмӣ ва адабиёти таҳқиқотӣ муайян намудани низомии ташхис, дарёфт ва кор бо хонандагони болаёқат дар муассисаҳои таълимӣ.

2. Таҳлили психологӣ-педагогии мушкилоти таълими хонандагони болаёқат ва дар раванди таълим ошкор сохтани лаёқатмандии “ниҳонӣ”.

3. Муайян намудани самтҳои асосии ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар самти таълиму тарбияи хонандагони болаёқат ва ҷустуҷӯи роҳу усулҳои инкишофи қобилиятҳои зеҳнии онҳо.

4. Коркарди меъёрҳо ва принципҳои асосии таҳияи барномаҳои махсусгардонидашудаи таълимӣ барои хонандагони болаёқат дар асоси ҳамгироии низомии таҳсилоти иловагӣ бо таҳсилоти умумӣ.

5. Таҳия ва татбиқи модели самарабахши педагогии ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар самти таълиму тарбияи хонандагони болаёқат.

Объекти таҳқиқот – низомии педагогии таълиму тарбияи хонандагони болаёқат дар асоси ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таълимӣ

Мавзӯи таҳқиқот – низомии педагогии таълиму тарбияи хонандагони болаёқат дар асоси ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо мактабҳо дар мисоли фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти иловагии «Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур».

Фарзияи таҳқиқот: дарёфту рушди қобилияти хонандагони боистеъдод ва таълиму тарбияи онҳо дар асоси ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо мактабҳо самаранок хоҳад буд, агар

- низоми таҳсилоти иловагӣ бо назардошти талаботи ҷомеа бояд эҳтиёҷоти таълимии ҳар хонандаи болаёқатро бо назардошти хусусияти фардӣ таъмин карда тавонад;

- низоми таълиму тарбияи хонандагони болаёқат дар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ тарзе ба роҳ монда шуда бошад, ки мазмуни таҳсилоти миёнаи умумиро пурра гардонида тавонад;

- манфиатҳои хонандагон дар раванди ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо мақсади ташаққули қобилияти эҷодии хонандагони боистеъдод равона шуда бошад;

- раванди таҳсилоти иловагӣ ба ташаққули ва рушди қобилияти зехнии хонандагони болаёқат мусоидат намояд;

- шароити педагогӣ ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар самти такмили ихтисос ва баландбардории маҳорати касбӣ фароҳам оварда шавад;

- механизми муайяни дастгирӣ ва ҳавасманднамоии хонандагони болаёқат ҳам дар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ ва ҳам дар низоми таҳсилоти миёнаи умумӣ таҳия ва татбиқ гардад.

Марҳилаҳо ва макони таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ солҳои 2019-2023 дар се марҳила гузаронида шуд.

Дар марҳилаи аввал (солҳои 2019-2020) таҳқиқ ва таҳлили сарчашмаҳои илмӣ ватанӣ ва хориҷӣ оид ба мавзӯи таҳқиқот гузаронида шуд, сабабҳо ва омилҳои, ки ба дарёфт ва ташҳиси қобилиятҳои кӯдакони болаёқат, инчунин таъмини сифати таълими хонандагони болаёқат монета мешуданд, ошкор карда шуданд. Объект, мақсадҳо, фарзия, вазифаҳои таҳқиқот барнома ва усулҳои таҳқиқот таҳия гардида, заминаи назариявӣ барои коркарди минбаъдаи мушкилот муайян карда шуданд.

Марҳилаи дувум (солҳои 2021-2022) ба асосноккунии нуқтаҳои назариявӣ-педагогӣ ва коркарди механизми дарёфт ва рушди хонандагони болаёқат бахшида шудааст. Дар марҳилаи мазкур озмоишҳои собиткунанда дар Муассисаи давлатии “Маркази рушди истеъдодҳои шахри ноҳияи Шохмансур” амалӣ гардонида шуд. Таъриҳҳои методӣ барои омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҷиҳати таъмини сифати таълиму тарбияи хонандагони болаёқат таҳия карда шуданд.

Дар марҳилаи сеюм (солҳои 2022-2023) озмоиши хотимавӣ гузаронида шуд, ки натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ-ташҳисиро оид ба омӯзиши самаранокии модели ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро ҷамъбаст намуд. Хулосаҳои асосӣ оид ба масоили тадқиқот таҳия карда шуда, нигориши диссертатсия ба анҷом расидааст.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот. Ҳангоми муайян намудани асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот корҳои таҳқиқотӣ ва асарҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода шуданд, ки чунин самтҳои афзалиятноки ба мавзӯи илмӣ дахлдорро фаро мегиранд: шинохти кӯдакони болаёқат ва ташҳиси қобилиятҳои онҳо (Богоявленская Д.Б., Брунер Ч, Гилфорд Ч, Дружинин В.Н.), концепсияҳои кор бо кӯдакони болаёқат (Асмолов А.Г., Гальтон Ф, Матюшкин А.М., Монкс Ф.), хусусиятҳои фардии кӯдакони болаёқат ва рушди зехнии онҳо (Ю.Гилбух, Р. Стенберг, Ч. Фриман), таълими хонандагони болаёқат дар низоми таҳсилоти иловагӣ (Л.С.

Выготский, А. Карне, Е. Шебланова, К.Абрамс) ва махсусти таълим дар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ (В. Вершинин, В.А. Березина, А. Бруднов, Д. Грибов, Э.Евладова, А. Скачков, Н. Чернова).

Сарчашмаи маълумотро осори фалсафию таърихӣ ва психологию педагогӣ, санадҳои меъёрии танзимкунандаи соҳаи маориф, аз қабилӣ қонқҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, консепсияҳо ва стратегияҳои давлатӣ, барномаҳои мақсадноки давлатии рушди соҳаи маориф ва илм, низомномаҳои муассисаҳои таълимӣ ва дигар санадҳои меъёрӣ, ҳуҷҷатҳои инъикоскунандаи талабот ва тағйирот дар амалияи таълиму тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҷрибаи пешқадами педагогии омӯзгорон ташкил медиҳанд.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот: Заминаҳои эмпирикии таҳқиқотро муносибати амалии муаллифи таҳқиқоти диссертатсионӣ бо объекти таҳқиқшаванда: омӯзиши адабиёти илмӣ-методии марбут ба мавзӯ, омӯхтан ва истифодаи таҷрибаи пешқадами педагогӣ; ба мушоҳида гирифтани раванди истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар чараёни таълим; ҳамчунин, тавассути истифода аз методҳои эмпирикӣ – омӯзишу таҳлили фаъолияти омӯзгорону хонандагон, баргузориҳои корҳои озмоишӣ, маҷмуи усулҳои гуногун, ташкил ва гузаронидани озмоишҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда; таҳлилу ҷамъбасти далелу маълумоти дар чараёни озмоиш бадастомада, таҳлилу арзёбии муқоисавии натиҷаҳои онҳо, мушоҳидаи педагогӣ, мусоҳибаҳо, усулҳои хударзёбӣ ва арзёбиҳои ташхисӣ, дар асоси маълумоти бадастомада ташаккул додани далелҳои илмие, ки дар натиҷаи истифодаи нишондиҳандаҳои сифатӣ, усулҳои микдорӣ ва дар шакли маълумоти оморӣ ва коркарди самараноки онҳо ба вучуд омадаанд, ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Таҳқиқот дар заминаи Муассисаи давлатии “Маркази рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур” аз соли 2019 то 2023 гузаронида шудааст. Таҳқиқот хонандагони болаёқати муассисаҳои таҳсилоти умумиро ки дар Муассисаи давлатии “Маркази рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур” ба таълими иловагӣ мегирифтанд, фаро гирифтааст.

Навгонии илмӣ таҳқиқот:

- масъалаҳои педагогиву иҷтимоии шахсияти “Кӯдаки болаёқат” дар илмҳои педагогика ва психология мавриди омӯзишу таҳлил қарор дода шуд;
- асосҳои педагогии ҳамкории муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна дар самти дарёфт ва рушди истеъдодҳо муайян карда шуд;
- аҳамияти гирифтани таълими иловагӣ дар ташаккул ва рушди қобилиятҳои зеҳнии хонандагони болаёқат аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шуд;
- бо назардошти талаботи педагогиву психологӣ низомии таълиму тарбияи хонандагони болаёқат дар машғулиятҳои таълими иловагӣ таҳия гардид;
- модели ҳамкории муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна дар мисоли фаъолияти Муассисаи давлатии “Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур” коркард ва пешниҳод шуд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Шароити педагогӣ-психологӣ ҳамкорӣ ва ҳамгирии низомии таҳсилоти иловагӣ бо таҳсилоти миёнаи умумӣ вобаста ба таълиму тарбияи хонандагони болаёқат.

2. Татбиқи технологияи педагогӣ оид ба рушди лаёқатмандии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ ҳамчун унсурҳои якдигарро пуррақунанда.

3. Таъмини сифати таълими хонандагони болаёқат тавассути ғанигардонии мазмуни таҳсилот дар низоми таҳсилоти миёнаи умумӣ ва иловагӣ.

4. Низоми дидактикии ташаккули лаёқати хонандагон аз дар шароити муассисаи таҳсилоти иловагӣ;

5. Низоми ташаккулдиҳии қобилияти хонандагон болаёқат тавассути таҳияи наshawу барномаҳои таълимӣ, дастурҳои методӣ ва дигар адабиёти илмӣ;

6. Такмили ихтисос ва баландбардории маҳорати касбии омӯзгорон бо роҳи таҷрибаомӯзии якдигар дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот:

1. Нақш ва мавқеи таҳсилоти иловагӣ дар рушди зехнии хонандагон муайян ва асоснок карда шуд.

2. Таъсир ва ҳамгирии мутақобилаи таҳсилоти иловагӣ ва асосӣ ба чараёни ташаккули қобилиятҳои зехнӣ эҷодии хонандагон ошкор карда шуд.

3. Ташаккул ва рушди салоҳиятҳои умумӣ ва фаннии хонандагони болаёқат дар чараёни таҳсилоти иловагӣ муайян карда шуд.

4. Аз лиҳози илмӣ барои ташхис ва ошкор сохтани истеъдоди кӯдакон таносуби мафҳумҳои лаёқатмандӣ ва қобилиятҳо муайян карда шуд.

5. Меъёр ва роҳҳои рушди зехнии хонандагон зимни машғулиятҳои таълими иловагӣ муайян шуданд.

6. Самаранокии ташкили механизми ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар таълими хонандагони болаёқат аз лиҳози илмӣ асоснок карда шуд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот:

1. Натиҷаҳои дастрасшуда оид ба ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар таълими хонандагони болаёқат метавонанд барои ноилшавӣ ба ҳадафҳо доир ба рушди зехни хонандагон мусоидат намоянд;

2. Маводи таҳқиқоти бадастомада ва таҳияи гаштани модели нави ҳамкориҳои муассисаи таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба таълими хонандагони болаёқат ва натиҷаҳои дигари таҳқиқотро муассисаҳои таълимии зинаву навъҳои гуногун мавриди истифода қарор дода, дар зимн самаранокии фаъолиятҳои таълимӣ бо хонандагони болаёқатро таъмин созанд.

3. Модели таҳияшудаи ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар таълими хонандагони болаёқат ҳамчун низоми воҳид ва ягона барои ташаккули муҳити таълимӣ метавонад мавриди истифода қарор гирад.

4. Натиҷаҳои бадастомада метавонанд дар курсҳои такмили ихтисоси омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ доир ба роҳҳои рушди фаъолияти зехнии хонандагон истифода гарданд.

5. Тавсияҳои методиро метавон дар анҷом додани корҳои таҳқиқотӣ ва илмӣ оид ба таълиму тарбияи хонандагон болаёқат ва рушди зеҳнии хонандагон истифода бурд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои тадқиқот. Дурустӣ ва эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо асоснокӣ ва саҳеҳии усули методологӣ ва назариявӣ, истифодаи маҷмӯи усулҳои ба ҳам вобастаи таҳқиқоти илмӣ, ки ба мавзӯ ва вазифаҳои таҳқиқот комилан мутобиқанд, мувофиқати муқаррароту хулосаҳои назариявӣ, кофӣ будани сарчашмаҳои истифодашуда, асоснокии истифодаи усулҳои озмоишӣ ва маълумоти дар натиҷаи таҳқиқоти озмоишӣ бадастомада таъмин мегардад.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси илмӣ 13.00.05 – Назария, методика ва ташкили фаъолияти фарҳангӣ-иҷтимоӣ (13.00.05.03 -Педагогикаи иҷтимоӣ ва худшиносӣ), аз ҷумла, ба банди 1 - Методологияи таҳқиқи фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ, моҳият, сохтор, вазифа, принципҳои онҳо; моделсозии равандҳои иҷтимоӣ-педагогӣ дар муассисаҳои таълимӣ ва банди 4 - Сифати ташкили чорабиниҳои иҷтимоӣ-педагогӣ (технология ва усулҳои баҳодихии сифати фаъолияти иҷтимоӣ педагогӣ; меъёрҳо, нишондиҳандаҳои баҳодихии сифати фаъолияти иҷтимоӣ педагогӣ) мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии доктараи дарачаи илмӣ дар таҳқиқот аз инҳо иборат аст:

- омӯзиш ва таҳлили адабиёти илмӣ, дарёфти сарчашмаҳои иловагии илмӣ, муқоиса ва шарҳи маълумоти коркардшудаи илмӣ, гузаронидани корҳои таҷрибавӣ ва озмоишӣ;

- таҳияи маърузаҳои илмӣ ва нашри мақолаҳо доир ба таҳқиқоти илмӣ анҷомдодашуда;

- омӯзиш, таҳлил ва арзёбии роҳу усул ва шароити педагогии таълими фанҳои дақиқ барои хонандагон болаёқат дар шароити листей ҳамчун масъалаи педагогӣ дар адабиёти илмӣ, педагогӣ ва раваншиносӣ;

- муайян кардани шароити педагогӣ ва истифодаи усулҳои муосири таълим дар баланд бардоштани сатҳу сифати таълим ва дониши хонандагон аз фанҳои дақиқ;

- пешниҳоди тавсияҳои методӣ барои омӯзгорон доир ба такмили низоми таълимдар муассисаҳои таълимӣ.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот ва хулосаҳои асосӣ дар мавридҳои зерин тасвиб ва тасдиқи худро ёфтанд:

- дар раванди ташкили фаъолияти таълимӣ-тарбиявии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

- ҳангоми гузаронидани курсҳои такмили ихтисоси омӯзгорон;

- дар конференсияҳои илмӣ-назариявӣ, семинарҳо доир ба масъалаи назария ва амалияи таълиму тарбия;

- дар гузориш ва муҳокимаҳои мунтазам дар ҷаласаҳо ва семинарҳои илмӣ-амалии шуъбаи педагогика ва психологияи Пажухишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон;

- ҳангоми маъруза ва суҳанронҳои дар конференсияҳои илмӣ-амалии донишгоҳӣ ва ҷумҳуриявӣ.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 9 интишороти муаллиф инъикос ёфтаанд, ки аз онҳо 4 номгӯй дар

мачаллаҳои илмии тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат аст. Мундариҷаи диссертатсия дар 187 саҳифа баён шудааст. Дар диссертатсия 18 ҷадвал, як расм ва 2 диаграмма истифода шуда, рӯйхати адабиёти истифодашуда аз 184 номгӯй иборат аст.

МАЗМУНИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима аҳамияти проблема асоснок гардида, объект ва мавзӯи таҳқиқот муайян карда шудааст. Фарзия ва ҳадафу вазифаҳои таҳқиқот дар ҷардида, асосҳои назариявӣю методологии таҳқиқот ошкор ва тавсифномаи марҳилаҳои асосии он пешниҳод шудааст. Навгони илмӣ, аҳамияти назариявӣю амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ, инчунин нуктаҳои ба ҷимоя пешниҳодшаванда асоснок шудааст.

Боби якум **“Низоми самарабахши ҳамкорию муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна дар самти дарёфт ва рушди қобилияти хонандагони болаёқат”** аз се фасл иборат аст. Онҳо ба масъалаҳои педагогиву иҷтимоии шахсияти “кӯдаки болаёқат” дар илмҳои педагогика ва психология, аҳамияти таҳсилоти иловагӣ дар дарёфт ва рушди қобилияти хонандагони болаёқат ва махсусияти таълими хонандагони болаёқат дар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ дахл доранд.

Муаллиф дар фасли аввали боби якуми қайд менамояд, ки ба масъалаи таълиму тарбия ва муносибати шоиста ба кӯдакони боистеъдод дар афкори ниёгони халқи тоҷик таҷҷуҳи махсус зоҳир карда шудааст. Масъалаҳои шавқу ҳаваси кӯдак ба омӯзиши илму дониш ва сайқал додани маҳорату малака ва тарбияи ҳислату сиршти неки инсонӣ дар таълимот ва педагогикаи ниёгон мавқеи хоса дорад ва таъкидҳои бешумори онҳо барои иломӯзиву донишазхудкунӣ ва касбу ҳунаромӯзӣю равона карда шудаанд. Ба ин гуфтаҳо мисол шуда метавонанд мероси педагогии мутафаккирон Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Унсурмаолии Кайковус, Ибни Сино, Носири Хисрав, Саъдии Шерозӣ, Ҳоҷа Насриддини Ғусӣ, Абӯшуқри Балхӣ, Ҷалолиддини Балхӣ, Давонӣ, Ҳусайн Воизи Кошифӣ, Абдурахмони Ҷомӣ ва дигарон, ки паҳлуҳои гуногуни таълиму тадрис ва тарбияи кӯдакони фаро гирифтаанд.

Ибни Сино яке аз аввалин олимони Шарқ мебошад, ки бар зидди усули маҳдуди таълиму тарбия баромада, ақидаҳои пешқадамро тарғиб менамояд. Ба ақидаи ӯ донишҷӯи психологияи бачагон ба омӯзгор имконият медиҳад, ки шавқу ҳаваси онҳоро ба назар гирифта, дар хониш ва интиҳоби касб ёрии педагогӣ расонад. Дар раванди таълим онро бояд ба назар гирифт, ки аз худ намудани фан агар барои яке осон бошад, барои дигаре душвор аст, зеро яке ба илми балоғат ва дигаре ба наҳв завқ дорад. Бинобар ин “ҳар кас риштаи муносиби завқи худро интиҳоб менамояд, то ҳар табақае риштаи махсусро ихтиёр намояд”.

Дар ин маврид Насриддини Ғусӣ чунин мегӯяд, ки дар равиши таълиму тарбия омӯзгор бояд табиати кӯдакро дуруст омӯзад, то ки истеъдоди ӯро кашф намояд. Ба ақидаи ӯ ин кор ба омӯзгор имконият медиҳад, ки риштаҳои таҳсил ва ҳунари донишомӯзонро муайяну мушаххас намояд.

Ба ақидаи Саъдии Шерозӣ маъноӣ ҳақиқии дониш инкишоф додани ҳисси ақлоии инсон мебошад. Ҳисси ақлӣ дар инсон фақат дар натиҷаи кӯшиши татбиқи дониш фароҳам мегардад. Ба фикри мо ин андешаи Саъдӣ ба назарияи маърифат наздикӣ ва қаробот дорад ва ҳамеша сарчашмаи ҳама гуна дониш мувофиқаи зинда ва тафаккури мавҳум ва амалия мебошад.

Носири Хисрав бар зидди кӯр-кӯрона аз худ намудани дониш баромада, барои ба даст овардани илму дониш назарияи истифодаи айёниятро пешниҳод менамояд:

Ба ақидаи Бедил илму ҳунар дар натиҷаи қобилият ба даст оварда мешавад. Бедил кӯшишу заҳмат, ҳиммату азму иродаи ҳаррӯзаро воситаи сайқал додани дониш, малакаю маҳорат медонад; донишу ҳикмат тавассути кӯшишу ҳиммат ба даст оварда мешавад. Инсон танҳо тавассути талошу ҳиммати ҳаррӯза ба мақсад мерасад. Ба андешаи Бедил инсоне, ки лаёқату маърифату дониш надорад, гумон мекунад, ки осмон ҳавзи оббозист. Дар ин ҷо мушоҳида карда мешавад, ки Бедил то кадом андоза ба лаёқат, қобилият ва маърифат тавачҷуҳ намудааст.

Дар хошияи масъалае, ки аз ҷониби мо мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст, масъала оид ба таносуби мафҳумҳои истеъдод ва қобилият хеле муҳим мебошанд. Бояд тазаккур дод, ки аз ҷониби олимону муҳаққиқон таъкид карда шудааст, ки нишонаҳои қобилият аксаран хусусияти табиӣ доранд. Дар сурати бетаваҷҷуҳӣ ва ноҳақиқати гирифтани аломатҳои қобилиятнокӣ ба андешаи психологон ин қобилиятҳо рушд намекунанд, сайқал намеёбанд ва дар ҳулоса эҳтимоли зиёд аст, ки аз байн раванд. Ҳамин тавр мафҳумҳои истеъдод ва қобилият – моҳиятан категорияҳои гуногун мебошанд.

Ба андешаи мо, сатҳи баланди рушди қобилиятҳо «лаёқатмандӣ» гуфтан мумкин аст. Ҳамчун хонандаи болаёқат шахсе фаҳмида мешавад, ки дар омузишу таълим ва дигар навъи фаъолиятҳои қобилияти аз меъёрҳои муқаррарӣ баландро нишон медиҳад. Дар ин замина бояд таъкид намуд, ки рушди қобилиятҳои ҳар кӯдак инфиродӣ буда, давра ба давра сатҳаш боло рафта метавонад ва дар баъзе ҳолатҳо метавонад паст фарояд. Ин ҳолатҳо пеш аз ҳама ба омилҳои сунну солӣ, шароити иҷтимоӣ, таъсири муҳити атроф ва таъсири бевоситаи омӯзгорон вобаста мебошад. Чун анъана дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ омӯзгорон барои гузошани фарқият дар дараҷаи қобилиятҳои хонандагон аксаран аз сатҳи қобилияти зеҳнии хонандагон истифода мебаранд.

Таҳқиқоти анҷомдодашудаи замони муосир нишон медиҳанд, ки дар сурати дуруст ба роҳ мондани кор бо хонандагон таҳхисуси ошкор намудан ва муайян намудани қобилияти хонандагон имконпазир мебошад. Дар ин самт махсус қайд мегардад, ки ҳар хонанда дорои қобилият мебошад ва вазифаи омӯзгор ин муайян намудани он ва кӯмак расонидан дар рушди қобилиятнокии хонанда мебошад. Чунин қобилиятҳо умумӣ ва махсус мешаванд, ки дар байни онҳо қобилияти ақлоӣ мавқеи асосиро ишғол менамояд. Дар муассисаҳои таълимӣ маҳз тавассути муайян намудани қобилияти ақлоӣ хонандагон болаёқат дарёфт карда шудаю байни онҳо тафовут гузошта мешаванд.

Тибқи нуктаи назари бисёр муҳаққиқон қобилияти ақлӣ, нисбат ба қобилиятҳои махсус маъмул мебошанд. Онҳо ба заминаи рушди босуръати кӯдаконе, ки онҳоро аксар вақт соҳибистеъдод меноманд, така мекунанд. Баъзе кӯдакон аз синну соли барвақт ҷиддан ба омӯзиш майл пайдо намуда, ба ҷустуҷӯ пардохта, баъзан фишори равониро талаб мекунанд.

Аксаран ин кӯдакони 3-4-сола метавонанд хонанд ва ҳисоб кунанд, ба машғулиятҳои равоӣ машғул шаванд. Таҷрибаҳои педагогӣ собит намуданд, ки дар муассисаҳои таҳсилоти томақтабӣ кӯдаконе дарёфт кардан мумкин аст, ки мустақилона хондаву навишта метавонанд, мисолу масъалаҳои арифметикӣ ҳал мекунанд, бо арифметикаи зехнӣ машғул мебошанд, аз калимаву ибораҳо ҷумлаҳои маънодор месозанд ва қобилияти оддитарини ҳулосабарорӣ ва таҳлилро доро мебошанд. Мо чунин дастовардҳои зехнии онҳоро ҳангоми суҳбат барои қабул ба муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мушоҳида намуда метавонем. Ин ҳолат аз он гувоҳӣ медиҳад, ки чунин хонандагон бо нишон додани аломатҳои баръалои қобилиятҳои зехнӣ аз дигар ҳамсолони худ ба кулӣ фарқ мекунанд ва ниёз ба таълиму тарбияи махсус доранд.

Дар фасли дуюми боби якум масъали аҳамияти таҳсилоти иловагӣ дар дарёфт ва рушди қобилияти хонандагони болаёқат мавриди таҳлил қарор дода шуда, муаллиф қайд менамояд, ки дар замони муосир масъалаи татбиқи дастовардҳои илмиву техникӣ ва технологияи муосир ба яке аз омилҳои муҳими тавсеаи рақобатпазирӣ ва ҳарчи муассир кардани нуфузи кишварҳо дар арсаи ҷаҳон табдил ёфтааст. Дар ин давра маҳз давлатҳо ба комёбӣ ноил мегарданд, ки ба рушди соҳаи маориф ва инкишофи илму технологния ва ворид намудани инноватсия диққати бештар медиҳанд. Ҳамчунин бояд дар назар дошт, ки замони ҷаҳонишавӣ таҳкими иқтисодӣ зехнӣро тақозо мекунад. Аз ин рӯ, инкишофи чома, тараққиёти устувори иқтисодӣ, беҳбудии иҷтимоӣ ва умуман ноил шудан ба сатҳи ҷаҳонии иқтисод, техника, технология ва илму фарҳанг пеш аз ҳама ба рушди босуботи маориф, ташкили раванди бонизом ва босифати таҳсилот ва дастгирии наврасону ҷавонони болаёқат вобаста мебошад.

Дар чунин шароит хонандагони мо бояд бо асосҳои илму дониши замонавӣ мусаллаҳ гарданд, дар баробари забони модарӣ якҷанд забонро донанд, бо техникаву технологияи ҳозиразамон муносибат карда тавонанд, зеро рушду тараққиёти мамлакат бевосита ба саъю талоши насли созандаву эҷодкор ва болаёқату соҳибистеъдод алоқаманд аст. Ташаккули нерӯи зехнии дорои ҷанбаи эҷодӣ, навоариву ихтироъкорӣ ва рақобатпазир гардонидани тафаккури шахсият аз овони кӯдакӣ ва наврасӣ, яъне аз боғчаи кӯдакон ва мактаби миёна оғоз гардида, дар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ тақвият меёбад.

Аз ин рӯ, низоми таҳсилоти иловагӣ барои хонандагон имконияти амиқ омӯختани фанҳои алоҳидаро фароҳам оварда, дар самти аз худ намудани малакаҳои ибтидоии касбӣ мусоидат менамояд. Маҳз таҳсилоти иловагӣ ҳамчун ҷузъи низоми таҳсилот инкишофи қобилияти зехнию эҷодӣ ва истеъдоди таълимгирандагонро ғориғ аз таълим таъмин намуда метавонад.

Ҳадаф аз ташкили корҳои беруназсинфӣ ва беруназмақтабӣ дар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ фароҳам овардани шароит ба ташаккули донишандӯзӣ, касбомӯзӣ ва забаномӯзии таълимгирандагон дар муҳити

мусоиди педагогӣ мебошад. Таҳсилоти иловагӣ дар фарҳанги мо аз замонҳои хело пеш маълум буд. Аз сарчашмаҳои таърихӣ-адабӣ мисолҳои зиёде овардан мумкин аст, ки ниёгони мо дар тарбия ва инкишофи кӯдак ба ғайр аз тадрис дар мадрасаҳо, инчунин барои фарзандони худ устодони дигари шахсиро барои ташаккул додани малакаҳои шиновариву тирандозӣ, асптозиву чавгонбозӣ ва амсоли он ҷалб намуда, дарсҳои иловагӣ ташкил менамуданд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳсилоти иловагӣ ҷузъи таркибии низоми таҳсилот буда, мақсади он инкишофи қобилияти зеҳнӣ эҷодӣ ва истеъдоди таълимгирандагон, қонеъ гардонидани рағбат, эҳтиёҷоти маънавӣ ва талаботи онҳо ба интихоб ва гирифтани касб хангоми фориф будан аз таълим дар муассисаҳои таълимӣ мебошад. Афзалияти муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ дар он зоҳир мегардад, ки машғулиятҳо дар онҳо дар асоси барномаҳои таълимиву тарбиявӣ, нақшаҳо ва воситаҳои таълимиву тарбиявӣ бо истифодаи шакл ва усулҳои муосири таълим аз ҷониби омӯзгорон (роҳбарони маҳфилҳо) ва мутахассисон мустақилона ташкил карда мешаванд.

Қабули қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 июни соли 2014, №353 «Дар бораи Барномаи давлатии дарёфт ва рушди истеъдодҳо барои солҳои 2015-2020» дар рушди таҳсилоти иловагӣ ва кор бо хонандагони болаёқат такони ҷиддие дода, дар вилоят ва шаҳру ноҳияҳо марказҳои дарёфт ва рушди истеъдодҳо ташкил карда шуд. Бо мақсади иҷрои нақша - чорабиниҳо оид ба татбиқи «Барномаи давлатии дарёфт ва рушди истеъдодҳо барои солҳои 2015-2020» аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор корҳо ба иҷро расидаанд.

Яке аз ҳадафҳои Барномаи давлатии дарёфт ва рушди истеъдодҳо барои солҳои 2015-2020 ин таъсиси марказҳои рушди истеъдодҳо буда, бо таъсис ёфтани марказҳои дарёфт ва рушди истеъдодҳо дар тамоми шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ шароити мусоиди таълимӣ тарбиявӣ ташкил гардида, марказҳои мазкур барои дарёфти хонандагони лаёқатманд ва омода намудани онҳо ба олимпиадаҳои ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, алаҳусус, дар мактабҳои Президентӣ, гимназия ва литсейҳо барои хонандагони болаёқат, ки дарёфт ва рушди хонандагони болаёқатро таъмин менамоянд, корҳои назаррасро ба сомон мерасонанд. Аз ҷумла, марҳила ба марҳила бо ҷалби омӯзгорони варзида ва таҷрибадошта гузаронидани даврҳои интихобии олимпиадаҳо аз фанҳои математика, физика, химия, биология, технологияи иттилоотӣ, география ва ташкил намудани дарсҳои иловагӣ корҳои лабораторӣ ҷиҳати боло рафтани сатҳи дониши хонандагон барои вусъати ҳаракати олимпӣ, дарёфт ва шинохти истеъдодҳо ва ба ин васила, дар оянда муайян намудани захираҳои зеҳнӣ мусоидат менамояд. Ҳамин тавр, дар ҷумҳурӣ 72 Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳо бо 650 маҳфили фанӣ ташкил шуда, дар онҳо 9610 нафар хонандагони болаёқат ба таҳсилоти иловагӣ фаро гирифта шудаанд.

Ҳамин тавр, гуфтан мумкин аст, ки рушди ҳамаҷонибаи шахсияти хонандаи болаёқат танҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ғайриимкон буда, дар ин раванд муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ нақши муҳим доранд. Аз ин рӯ, барои эҷоди фазои ягонаи таълимӣ мусоид ҷиҳати ташаккул ва рушди қобилиятҳои зеҳнии хонандагони болаёқат ҳамгирӣ ва ҳамкорӣ муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ масъалаи мубрам ва рӯзмарра ба ҳисоб меравад.

Фасли сеюми боби якуми рисола “Махсусияти таълими хонандагони болаёқат дар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ” ном дошта, дар он муаллиф чунин меҳисобад, ки айни замон маълумотнокии инсон на танҳо аз рӯи донишҳои фанӣ, балки бештар аз рӯи рушди ӯ ҳамчун шахсияте, ки ба анъанаҳои фарҳанги миллӣ ва ҷаҳонӣ, низоми муосири авлавиятҳо, мутобиқшавии фаъолна дар ҷамъият ва интиҳоби мустақилона дар ҳаёт мувофиқ мешавад, арзёбӣ карда мешавад. Инсон муосир дар ҳолате комиласт, ки ҳамеша аз паи рушди худ ва баланд бардоштани сатҳи зехнияти худ бошад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки ин талаботи хонандагонро танҳо дар доираи таҳсилоти умумӣ қонеъ гардондан мумкин нест. Таълими базавӣ ба таҳсилоти иловагӣ, ки яке аз омилҳои муайянкунандаи инкишофи майлу қобилият ва манфиатҳои шахс, худмуайянкунӣ иҷтимоӣ ва касбии ӯ буд ва мемонад, бештар ниёз дорад.

Машғулиятҳои таҳсилоти иловагӣ дар шакли гурӯҳӣ, инфиродӣ ё бо тамоми ҳаёти иттиҳодия гузаронида мешаванд. Давомнокии машғулиятҳо дар маҳфилҳо (ба истиснои маҳфилҳои якҷаҳонӣ мусиқӣ) 2-3 соати академӣ бо танаффуси 5-10-дақиқагӣ баъди ҳар 45 дақиқа муқаррар карда мешавад.

Таълими иловагии кӯдакон ба ғайр аз таълим ва инкишофи эҷодии шахсият имкон медиҳад, ки як қатор мушкilotҳои дигари аз нигоҳи иҷтимоӣ муҳим, аз қабилӣ: таъмини шуғли кӯдакон, худшиносӣ ва мутобиқшавии иҷтимоӣ онҳо, ташаккули тарзи ҳаёти солим, пешгирии безътиноӣ, ҳуқуқвайронкуниҳо ва дигар зухуроти иҷтимоӣ дар байни кӯдакону наврасон ҳалли худро ёбанд. Дар асоси таълими иловагӣ масъалаҳои таъмини таълими босифати интиҳобӣ, мушкilotҳои иҷтимоӣ иқтисодии кӯдакон ва оилаҳо, беҳбудии тамоми ҷамъият ҳал карда мешаванд.

Муаллиф махсус таъкид намудааст, ки таҳсилоти иловагӣ ба кӯдак имкони воқеии интиҳоби роҳи инфиродии таҳсилотро фароҳам меорад, то ин ки новобаста аз сатҳи дастовардҳои таълимӣ мувофиқи қобилиятҳои худ ба муваффақият ноил шавад. Дар таҳсилоти иловагӣ мазмун, шакли дарсҳои худӣ кӯдак интиҳоб мекунад. Ҳамаи ин барои муваффақият шароити мусоиди психологӣ фароҳам оварда, дар навбати худ ба фаъолияти таълимӣ таъсири мусбат мерасонад.

Дар асоси банди 20 Низомномаи намунавии муассисаҳои таҳсилоти иловагии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 март соли 2018, таҳти №98 тасдиқ шудааст соли хониш дар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ 15 сентябр сар шуда, 1 июн ба охир мерасад. Дар давраи таътили тобистона раванди таълим метавонад дар шакли саёҳат, лагерҳои таълимӣ, пленерҳо, экспедитсияҳо, истироҳатгошҳои гуногун ва ғайра идома ёбад. Ҳаёти хонандагон дар ин давра метавонад тағйир ёбад. Дар ҳолати гузарондани сафарҳои омӯзишии чандрӯза сарбории омӯзгор зиёд карда мешавад.

Чадвали дарсӣ дар аввали соли таҳсил аз тарафи маъмурият бо таклифи ҳаёти педагогӣ бо назардошти муқаррар намудани реҷаи мусоидтарини меҳнат ва истироҳати хонандагон тартиб дода мешавад. Чадвали дарсиро директори мактаб тасдиқ мекунад. Гузаронидани дарсҳо ё тағйир додани чадвали дарсӣ бо розигии маъмурияти блоки таҳсилоти иловагӣ сурат гирифта,

хуччатгузорӣ карда мешавад. Дар рӯзҳои таътили мактаббачагон машғулиятҳо аз рӯи қадвали махсус гузаронда мешаванд.

Омӯзгор мувофиқи барнома аз шаклҳои гуногуни фаъолияти тарбиявӣ: машғулиятҳои дарсӣ, лексияҳо, семинарҳо, машғулиятҳо, экскурсияҳо, концертҳо, намоишҳо, экспедитсияҳо ва ғайра истифода бурда метавонад. Машғулиятҳоро ҳам бо тамоми гурӯҳ ва ҳам дар сексияҳо гузарондан мумкин аст (бо 3-5 нафар, ё индивидуалӣ).

Омӯзгор дар интихоби низоми баҳодихӣ, давра ва шаклҳои аттестатсияи хонандагон мустақил аст. Дар таҳсилоти иловагӣ шаклҳои зерини аттестатсия истифода мешаванд: тестҳо, пурсишҳо, мусоҳибаҳо, гузоришҳо, иншоҳо, олимпиадаҳо, баррасиҳо, озмунҳо, намоишҳо, конференсияҳо, концертҳо, нашрияҳо ва ғайра.

Мазмуни таҳсилот дар низоми таҳсилоти иловагӣ, нақшаву барномаҳои таълимии он ва усулҳои амалгирадони он бояд бо назардошти хусусияти синну солӣ таҳия гардида, ба талаботи педагогиву психологии рушди инфодории ҳар кӯдак мутобиқ бошад.

Кормандони педагогӣ метавонанд нақшаҳои таълимии мустақилона таҳияшударо истифода баранд ё аз барномаҳои дигар ташкилотҳои таълими иловагии кӯдакон, ки бо фармоиши директори мактаб тасдиқ карда мешаванд, истифода баранд.

Дар шароити муосир бо мақсади таъмини рушди муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ онҳо метавонанд як қатор хизматрасониҳои таълимии иловагиро ба шаҳрвандон пешниҳод намоянд. Хизматрасонии таълимии пулакӣ ба муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ имкон фароҳам меорад, ки шароити моддӣ-техникии муассисаро беҳтар карда, ҳавасманднамоии кормандони педагогиро амалӣ намоянд, зеро маблағгузориҳои давлатии соҳаи маориф ба пуррагӣ талаботи онҳоро қонеъ карда наметавонанд. Ҳамзамон хизматрасонии таълимии иловагӣ аз ҷониби омӯзгорон тақозо менамояд, ки онҳо сифати корашонро тибқи талаботи шаҳрвандон ба роҳ монда, мунтазам ҷиҳати тақмили маҳорати касбии худ кӯшиш намоянд.

Боби дуюм **“Низоми самарабахши ҳамкории муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна дар самти дарёфт ва рушди қобилияти хонандагони болаёқат”** ном доша, аз се фасл иборат мебошад.

Фасли якуми боби дуюм ба масъалаи **“Асосҳои педагогии ҳамкории муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна дар самти дарёфт ва рушди истеъдодҳо”** бахшида шуда, дар он муаллиф қайд менамояд, ки бо дарназардошти фароҳам гардидани тамоми шароити зарурӣ барои омӯхтани илму дониш дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ зарур аст, ки барои баланд бардоштани сатҳу сифати таълим чораҳои амалӣ андешида шуда, дар ин раванд муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ низ бояд фаъолона ширкат варзанд. Бо ин мақсад ҳар як падару модар масъулияти худро дар самтии таълиму тарбияи фарзандон дарк намуда, онҳоро дар баробари таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳамчунин барои таълими иловагӣ ба муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ сафарбар намоянд. Беҳтар намудани сатҳу сифати таҳсилот, всаеъ намудани ҷаҳонбинӣ ва ташаккули шахсияти хонандагон вазифаи асосии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба ҳисоб рафта, ҳамзамон дар баробари онҳо кормандони педагогии муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ низ масъулияти калон доранд.

Бояд тазаққур дод, ки дар ин росто, таҳсилоти иловагӣ яке аз роҳҳои беҳтар намудани дониши хонандагон, сатҳи азхудкунии фанҳои дақиқу табиӣ ва

технологияҳои иттилоотӣ, омӯзиши забонҳои хориҷӣ ва азхудкунии ҳунариҳои замонавӣ, инчунин дарёфт ва рушди истеъдодҳои буда, ҳамчун қисми таркибии донишандӯзӣ ва интихоби касб аҳаммияти басо зиёд дорад. Дар баробари таълими асосӣ таҳсилоти иловагӣ ба рушди қобилияти истеъдоди кӯдакон ва наврасону ҷавонон, қонеъ гардонидани майлу рағбат ва талаботи маънавии онҳо мусоидат мекунад.

Бо дарназардошти ин, мо зарур мешуморем, ки ки механизми ҳамкории муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, инчунин роҳандозӣ намудани таҳсилоти иловагиро дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар асоси санадҳои меъерӣ таҳия гардида, бо ин мақсад барномаҳои махсуси таълимӣ бояд тасдиқ карда шаванд, чараҳои амалӣ гардидани он таҳти назорати ҷиддӣ қарор дода шаванд.

Натиҷаҳои корҳои анҷомдодашудаи таҳқиқотӣ дпр Муассисаи давлатии “Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмасур” нишон медиҳанд, ки ҳамкории муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ даар таълиму тарбияи хонандагони болаёқат асосан дар чунин шаклҳо сурат мегирад:

- ташкил ва баргузор намудани дарсҳо ва машғулиятҳои назариявӣю амалии муштаракӣ таълимӣ;

- баргузори олимпиадаҳои фанӣ, озмунҳои зехнӣ ва дигар чорабиниҳои фарҳангиву маърифатӣ;

- гузаронидани дарсҳои амалӣ, махсусан аз фанҳои табиӣ-риёзӣ дар заминаи кабинетҳои фанӣ ва озмоишгоҳҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ;

- таҳияи барномаҳои таълимӣ, дастурҳои методӣ ва дигар адабиёти илмиву таълимӣ;

- дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо ҷалби омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ ташкил намудани маҳфилҳои фанӣ;

- таҷрибаивазкунии педагогӣ байни омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Дар замони истиқлолият дар мамлакат даҳҳо муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ ва ҳамзамон муассисаҳои таълимӣ барои хонандагони болаёқат таъсис ёфтаанд, ки дар беҳтар намудани сатҳи сифати таҳсилоти хонандагон ва дарёфту рушди истеъдоди хонандагони болаёқат саҳмгузор мебошанд. Дар аксар аз ин муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ низоми муайяни ҳамкорӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аллакай қоркард карда шуда, мавриди амал қарор дорад. Дар ин самт боиси тазаккур аст, ки омӯзгорони соҳибтаҷриба ва дорои дараҷаҳои илмӣ аз муассисаҳои таҳсилоти олии касбии мамлакат низ ҷалб карда мешаванд. Мисоли равшан ин таҷрибаро дар Муассисаи давлатии “Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур” мушоҳида намудан имконпазир аст.

Муассисаи давлатии “Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур” фаъолияти худро дар асоси ҳамкорӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ноҳияи Шохмансур ба роҳ монда, барои таълиму тарбияи хонандагони болаёқат омӯзгорон- дотсентону профессорони долнишкадаву донишгоҳҳои ҷумхуриро ҷалб намудааст. Аксарияти таълимгирандагони ин муассисаи таҳсилоти иловагӣ хонандагони мактабҳои ноҳияи Шохмансур мебошанд ва тӯли чанд сол аст, ки дар он ба таълими иловагӣ фаро гирифта шудаанд.

Яке аз шаклҳои ҷолиби ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ин ташкили чорабиниҳои гуногуни

фарҳангиву маърифатӣ ба шумор меравад. Тавассути ин чорабиниҳо омӯзгорони мактабҳо имкон пайдо мекунанд, ки фориғ аз кори асосии худ бо фаъолияти ҳамкории худ аз муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ шиносӣ пайдо намоянд.

Чунин ҳамкорӣ ҳам барои омӯзгорони мактабҳо ва ҳам омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ муфид мебошад. Дар асоси ин гуна ҳамкориҳои барои ташаккул додани донишу малкаи хонанда маҳорати касбии ин омӯзгорон равона карда мешавад, ки самаранокии чараёни таълимро таъмин намуда метавонад. Махсусан ҳангоми омода намудани хонандагон ба олимпиадаҳои фанӣ ва дигар озмунҳои зехнӣ фаъолияти таълимии муштараки омӯзгорон баръало мушоҳида карда мешавад.

Фасли дуюми боби дуюм “**Моделҳои самарабахши ҳамкории муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна дар мисоли фаъолияти Муассисаи давлатии “Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур”** ном дошта, дар он масъалаҳои амалии ҳамкории Муассисаи давлатии “Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансурро бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи ҳамин ноҳия мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор додааст.

Муаллиф дар ин фасл тазаккур медиҳад, ки Муассисаи давлатии «Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур» бо қарори Раиси ноҳияи Шохмансур таъсис ёфта, фаъолияти худро соли 2019 оғоз намуд. Айни замон Марказ на танҳо дар қаламрави ноҳияи Шохмансур, балки дар ноҳияҳои дигари шаҳри Душанбе низ барои хонандагони лаёқатманд маълумоти иловагии гуногунсатҳ ва мухталифро таъмин менамояд.

Ҳамасола дар “Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур” беш аз 450 хонанда таҳсил намуда, дар бахшҳои иловагии таълимӣ таҳсил мекунанд, ки аксарияти онҳо таълимгирандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи ноҳияи Шохмансур мебошанд. Қабул ба Марказ дар асоси озмун гузаронида мешавад. Аммо, интиҳоб тариқи озмун ҳам бартарӣ ва ҳам камбудихоро доро аст. Афзалиятҳо дар он аст, ки дар асоси озмун ба Марказ кӯдаконе қабул карда мешаванд, ки натиҷаҳои баландро нишон додаанд. Камбудӣ дар низоми интиҳоб тавассути озмун дар он аст, ки касе наметавонад бигӯяд, ки дар байни аз озмун нагузаштагон кӯдакони қобилиятнок нестанд.

Шумораи муҳассилини Марказ дар зарфи 4 сол (2019-2022)

Иттиҳодияҳои таълимӣ	Шумораи таълимгирандагон вобаста ба солҳо				Ҷамъ
	2019	2020	2021	2022	
Забони англисӣ	26	36	43	57	162
Забон ва адабиёти тоҷик	18	23	28	35	104
Забони русӣ	16	21	27	33	97
Математика	19	25	38	41	123
Технологияи иттилоотӣ	8	12	15	16	51
Физика	9	19	24	30	82
Химия	11	27	35	47	120
Биология	13	29	33	43	118
География	12	23	34	41	110
Ҳуқуқ	18	27	36	44	125
Таърихи халқи тоҷик	19	25	29	46	119
Шоҳмот	10	10	12	12	44
Ҳамагӣ	179	277	354	445	1255

Бо туфайли озмун, Марказ имконият дорад танҳо он хонандагонро ба таҳсил ҷалб намояд, ки ҳавасмандии онҳо ба таълим ба таври кофӣ ташаккул ёфтаанд. Тавре таҷрибаи бисёрсолаи мо нишон медиҳад, маҳз ҳамин дараҷаи зехнӣ оғози дастовардҳои назарраси эҷодӣ ба ҳисоб меравад. Албатта, фарқиятҳо дар сатҳи лаёқат, ҳатто дар сурати мавҷудияти озмун боқӣ мемонанд. Гузашта аз ин, дар байни кӯдакони ба таҳсил қабулшуда дар Марказ се сатҳи лаёқатмандиро фарқ менамоянд - меъёри хуб, меъёри баланд ва дар ниҳоят, кӯдакони махсусан лаёқатманд. Аммо, аз нуқтаи назари дастовардҳои имконпазири эҷодӣ, дар оянда ин фарқиятҳо кулӣ намебошанд.

Марказ барномаҳоро дар ду самт амалӣ менамояд: 1) табиӣ - риёзӣ; 2) гуманитарӣ. Дар «Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шоҳмансур» се марҳилаи таълимӣ вучуд дорад:

- а) ибтидоӣ - кӯдакони 4-10 сола;
- б) асосӣ - кӯдакони 11-13 сола;
- в) пешқадам - кӯдакони 14-17 сола.

Барномаи таълимиву тарбиявӣ «Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шоҳмансур» аксаран хусусияти муаллифӣ дошта, аз ҷониби омӯзгорони муассиса дар асоси талаботи талаботи хонандагон ва бо назардошти омӯзишу таҳлили нақшаву барномаҳои таълимии мамлакатҳои хориҷӣ тарҳрезӣ ва таҳия карда мешавад. Ҳадафи ин барномаҳои баъдимӣ пеш аз ҳама ошкор сохтани дараҷаи лаёқатмандии хонандагон, малакаву маҳорат ва таъмини рушди минбаъдаи қобилиятҳои зехнии хонандагон ба ҳисоб меравад. Марказ дар фаъолияти таълимии худ дастовардҳои беҳтарини соҳаи педагогика ва психологияи синну солиро барои рушди қобилиятҳои зехнии таълимгирандагон васеъ истифода мебарад.

Дар тарҳи таълимии «Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шоҳмансур» чор қисмат фарқ карда мешаванд: маърифатнокӣ, эҷодиёт, фароғати фарҳангӣ - ташаккулӣ; таҷрибаи иҷтимоӣ.

Яке аз моделҳои самарабахши ҳамкориҳои Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шоҳмансур бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи ин ноҳия ва ҳамзамон яке аз роҳҳои баланд бардоштани сатҳу сифати таҳсилоти хонандагон, ҷалби онҳо ба илмомӯзии мустақилона, ихтироъкорӣ эҷодкорӣ ҳавасманднамудани онҳо барои иштирок дар даврҳои гуногуни олимпиадаҳои фаннӣ низ ба шумор меравад. Айни замон дар ҷумҳурӣ дар муқоиса бо солҳои қаблӣ шумора ва намуди олимпиадаҳои фаннӣ зиёд гардида, сол то сол теъдоди иштирокчиёни онҳо афзуда истодаанд.

Мутобиқи Низомномаи Олимпиадаи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ки бо Қарори мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, олимпиадаи фаннии хонандагони муассисаҳои таълимӣ аз 13 фанни таълимӣ, аз ҷумла, забон ва адабиёти тоҷик, забони русӣ, забони англисӣ, забони давлатӣ, таърихи халқи тоҷик, асосҳои давлат ва ҳуқуқ, биология, география, химия, физика, математика ва технологияи информатсионӣ баргузор гардид.

Лозим ба зикр аст, ки дар соли таҳсили 2022-2023 дар даври дууми (ноҳиявӣ) Олимпиадаи фаннии хонандагон (синфҳои 5-11) 3916 нафар хонандагони муассисаҳои таълимии ноҳия байни ҳам сабақати донишу заковат намуданд. Аз шумораи дар боло зикршуда 3649 нафар хонандагон ғолибони даври якуми (муассисавӣ) ба шумор рафта, 267 нафари дигар хонандагоне мебошанд, ки тариқи дархости иловагӣ номнавис шудаанд.

Аз **3916 нафар** хонандагони муассисаҳои таълимии ноҳияи Шоҳмансур дар Олимпиадаҳои фаннӣ **592 нафар** ҳамчун ғолиб дар соли таҳсили 2022-2023-ро ташкил доданд. Аз **592 нафар** ғолибони мавриди назар **328 нафарашон** хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва **264 нафари** дигарашон муҳассилини литсею гимназияҳои пойтахт ба ҳисоб мераванд.

Миёни ғолибони Олимпиада аз ҳисоби хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ноҳия, ки ба **328 нафар** баробар аст, **68 нафарашон** соҳиби ҷойи аввал, **84 нафар** – ҷойи дуюм ва **176 нафари** дигар сазовори ҷойи сеюм гардиданд.

Натиҷаи даври дуюми (ноҳиявӣ) Олимпиадаҳои фаннии хонандагони ноҳияи Шоҳмансур дар соли таҳсили 2022-2023

Олимпиада	Аз фанҳои табиӣ-риёзӣ			Аз фанҳои ҷамъиятӣ-гуманитарӣ			
	Ҷойи I	Ҷойи II	Ҷойи III	Ҷойи I	Ҷойи II	Ҷойи III	Ҷамағӣ
Синфҳои 11	12	13	25	16	22	39	127
Синфҳои 10	10	8	24	14	15	38	109
Синфҳои 9	10	8	24	12	19	37	110
Синфҳои 7-8	15	11	33	18	20	45	142
Синфҳои 5-6	5	9	19	16	21	34	104
Ҷамъ	52	49	125	76	97	193	592

Татбиқи босамари Барномаи давлатии дарёфт ва рушди истеъдодҳо барои солҳои 2015-2020 имконият фароҳам овард, ки хонандагони муассисаҳои таълимии ноҳияи Шоҳмансури шаҳри Душанбе дар олимпиадаҳои байналмилалӣ ва ҷаҳонӣ фаъолона ширкат варзида, соҳиби ҷойҳои намоён гардиданд.

Нишондиҳандаҳои шишироки хонандагон дар олимпиадаҳои байналмилалӣ

№	Сол	Шумораи медалҳои тилло	Шумораи медалҳои нуқра	Шумораи медалҳои биринҷӣ	Ҷамъ
1.	2019	44	51	76	171
2.	2020	20	14	35	69
3.	2021	35	40	77	152
4.	2022	45	51	89	185
Дар умум		144	156	277	577

Қобили тазаккур аст, ки аксари ғолибони олимпиадаҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ҷиҳати омодагӣ ба онҳо дар Марказ бо таҳсилоти иловагӣ тариқи кори фардӣ ва гуруҳӣ фаро гирифта шудаанд, зеро дарёфт ва рушди қобилияти хонандагони болаёқат ва тайёр кардани онҳо ба олимпиадаҳо яке аз рукнуҳои асосии фаъолияти Марказ мебошад.

Ҷамзамон, бояд қайд кард, ки муҳассилини муассисаҳои таълимии хусусӣ низ аъзои иттиҳодияҳои таълимии Марказ буда, дар олимпиадаҳо сазовори ҷойҳои ифтихорӣ гардидаанд ва айни замон дар Муассиса ба таҳсил фаро гирифта шудаанд.

Фасли сеюми боби дуюм “**Қорҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ оид ба самаранокии ташкили раванди таълими иловагии хонандагони болаёқат ва арзёбии натиҷаҳои он**” ном дошта, муаллиф дар он таъкид менамояд, ки яке аз сабабҳои норасоӣҳо дар рушди истеъдодҳои кӯдакон дар набудани салоҳият ва сатҳи ғайриқаноатбахшии зарурии омӯзгорон хулоса меёбад.

Мушоҳидаи педагогӣ собит намуд, ки як қисмати зиёде аз омӯзгорони мактабҳо ҳангоми кор бо хонандагони болаёқат ба хусусиятҳои фардӣ, эҳтиёҷоти таълимии онҳо ва меъёрҳои физиологиву психологии ин гуна кӯдакон тавачҷуҳи махсус зоҳир намекунад. Ҳамзамон бо назардошти ҷорӣ гардидани муносибати босалоҳият ба таълим ба масъалаи ташкули салоҳиятҳои умумӣ ва фаннии хонандагони болаёқат диққати махсус дода шавад. Муносибати босалоҳият ба таълими фанҳо дар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ ва муассисаҳои таҳсилоти умумӣ татбиқи технологияҳои муосири таълимиро тақозо менамояд.

Муаллиф тазаққур медиҳад, ки мо ҳангоми таҳқиқи лаёқатмандии кӯдакон аз усулҳои гуногун истифода мебарем: пурсишномаҳо, ҷадвалҳо, рейтингҳо, озмоишҳо, саволномаҳо, таҳлили маҳсулоти фаъолият, усулҳои тавсифоти мустақил ва ғайра. Кулли низоми омӯзиши кӯдакон дар Марказ аз якҷанд марҳила иборат аст:

Марҳилаи 1: Ташҳиси сатҳи инкишофи кӯдак ҳангоми қабул ба Марказ. Муайян кардани лаёқатмандии эҳтимоли;

Марҳилаи 2: Таҳлили ҳамаҷонибаи муқоисавӣ ва сифатии рушди кӯдак. Муайян намудани лаёқатмандии мубрами умумӣ ва махсус;

Марҳилаи 3: Муайянкунӣ, тасдиқ ва аниқсозии минбаъдаи мавҷудияти намудҳои воқеии лаёқатмандӣ дар соҳаҳои амалии фаъолияти таълимӣ;

Марҳилаи 4: Баҳисобгирии омилҳои нави истеъдод. Тавсияҳои ниҳии касбии мақсаднок.

Ҳадаф аз муайян намудани марҳилаҳои болозикр дар он аст, ки ҳангоми кор бо хонандагони болаёқат паҳлуҳои мухталифи равониву иҷтимоии шахсияти онҳо пурра омӯхта шавад. Таъсири муҳити атроф ба ташаккулёбии қобилияти истеъдоди наврасон дақиқ карда шуда, дар ин баробар нақши омӯзгорон, волидон ва дигар субъектони раванди таълиму тарбия муайян карда шавад.

Натиҷанокии кор бо хонандагони лаёқатманд дар Маркази таҳсилоти иловагии «Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур» аз ҷониби мо аз рӯи меъёрҳои гуногун баррасӣ мегардад, аз ҷумла:

1. Афзоиши шумораи таълимгирандагон.

Дар 3 соли охир шумораи хонандагон дар Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур» 2,4 маротиба, яъне 140 то 336 хонанда афзудааст. Ин маълумотҳо на танҳо нуфузи ин муассисаи таълимиро дар байни дигар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ балки қаноатмандии хонандагонро аз барномаҳои таълимӣ ва низоми таълимӣ низ нишон медиҳанд. Ғайр аз он, тавсеаи доираи синну соли шахсони таълимгиранда (аз 8 то 17 сола ва калонтар) қобили тавачҷӯҳ аст.

Дар давраи аз соли 2020 то 2023 шумораи хонандагон бо сабаби идома надодани таҳсил дар иттиҳодияҳои таълими фанҳои дақиқ каме тағйир ёфтааст. Аммо, аз дар ин муддат афзоиши шумораи хонандагон дар иттиҳодияҳои таълимии бахши фанҳои гуманитарӣ, аз қобили омӯзиши забонҳои хоричӣ афзоиш ёфтааст.

2. Нишондиҳандаҳои идомаи таҳсили таълимгирандагон.

Дар 3 соли охир шумораи хонандгоне, ки таҳсилро идома дода истодаанд, дар Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур аз 42,5% то 88% боло рафт. Ин ҳолат аз ҷониби мо ҳамчун натиҷаи фаъолияти педадогӣ дар муқоиса аз мактаби таҳсилоти ҳамагонӣ арзёбӣ карда мешавад, ки кӯдакон дарсҳои иловагии таълимиро гирифта, онро дар марҳилаҳои аввали таҳсил қатъ

накардаанд. Маълумотҳои оморӣ дар бораи шумораи таълимгирандагон ва нишондиҳандаи идомаи таҳсили онҳо аз рӯи барномаи се солаи таълимӣ дар Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур дар ҷадвали зер оварда шудааст.

<i>Шумораи таълимгирандагон ва нишондиҳандаҳои идомаи таҳсили онҳо аз рӯи фанҳои табиӣ (барномаҳои сесолаи таълимӣ)</i>			
Соли таҳсил	Доҳилшудагон	Хатмқардагон	Таҳсил карда истодаанд (бо %)
2020-2021	80	34	42,5
2021-2022	31	44	42
2022-2023	38	23	60,5
<i>Шумораи таълимгирандагон ва нишондиҳандаҳои идомаи таҳсили онҳо аз рӯи фанҳои гуманитарӣ (барномаҳои сесолаи таълимӣ)</i>			
2020-2021	50	48	96
2021-2022	56	65	116
2022-2023	80	82	102,5

Аз маводи дар боло овардашуда дида мешавад, ки шумораи хатмкунандагони Марказ на танҳо мунтазам меафзояд, балки дар баробари ба итмом расидани чараёни таълим дар он нигоҳ дошта мешавад. Умуман, дар давраи аз соли 2019 то 2023 соли хониш шумораи гурӯҳҳои омӯзишӣ 3,4 маротиба афзоиш ёфтааст.

3. Қаноатмандии волидон аз фаъолияти муассисаи таълимӣ барои хонандагони лаёқатманд.

Барои самаранок гардидани таҳқиқоти илмӣ дар доираи рисолаи диссертсионӣ муаллиф ҳолати ризоияти волидонро вобаста ба таълиму тарбияи иловагии фарзандонашон дар муассисаи давлатии «Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур» мавриди таҳлили амиқ ва омӯзиш қарор додааст. Зеро яке аз нишондиҳандаҳои самаранокӣ ва бомуваффақият будани натиҷаи таҳсилоти иловагии хонандагони болаёқат ин эътирофи корҳои анҷомдодашуда аз ҷониби волидайн ба ҳисоб меравад. Ҳар волидайн вазъи донишу маҳорат ва малкаи фарзандони худро то ба таҳсили иловагӣ фаро гирифтани ва пас аз муддати дар муассисаи таҳсилоти иловагӣ таълим гирифтани қиёс намуда, ҳулосаҳои объективӣ бароварда тавонанд. Бо ин мақсад меъёрҳои гуногун мавҷуданд, ки манфиат ва самарабахш будани натиҷаи таҳсилоти иловагиро ба таври мушаххас инъикос карда метавонад.

Дар таҳқиқот намунае аз волидайн хонандагони синфҳои 9 ва 10 аз ду иттиҳодияи таълимӣ (физика-математика ва забони англисӣ) истифода шудааст. Интиҳоби пурсида шудагон тасодуфӣ буд. Таҳқиқот дар давраи хатмкунии хонандагони сесияи сеюм дар моҳи июни соли 2021-2022 соли таълимӣ гузаронида шудааст.

Аз натиҷаҳои таҳқиқот маълум мегардад, ки нишондиҳандаи миёна аз рӯи маҷмӯи сифатҳо 4,23 ташкил дод. Аз ин ҷо чунин ҳулоса бар меояд: волидайн аз фаъолияти «Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур» қонеъбуда, чунин мешуморанд, ки он ба таври назаррас ба тарбияи сифатҳои шахсӣ, ки дар анкета номбаргардидаанд, таъсир мерасонад.

Азбаски нишондиҳандаи миёнаи натиҷаҳои таҳқиқот аз «4» зиёда буда «4.17» ташкил медиҳад, метавон ҳулоса кард, ки волидони хонандагони ин намуна низ инчунин фаъолияти Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур» - ро баланд арзёбӣ намуда боварӣ доранд, ки он ба ташаккули рӯҳияи мусбии сифатҳои равонӣ ва маънавӣ, ва инчунин салоҳияти ҳаёти шахс таъсири назаррас мерасонад.

4. Сатҳи омӯзиши хонандагон дар динамика.

Зери мафҳуми омӯзиш мо натиҷаҳои ноил гардида ва омӯзишро дар назар дорем. Омӯзиш аз ҷониби мо ҳамчун, ки натиҷаи бадастомада дар вақти таълими сатҳи таълиқи ҳадафи пешбинишуда баррасӣ карда мешавад.

Мо бузургиҳои омории сатҳи таълимиро бо роҳи муқоисаи донишу малакаҳои воқеан гирифташуда ва ҳаҷми умумии ин донишҳо ва малакаҳо, ки барои азхудкунӣ пешниҳод шудаанд, ба даст овардем.

Сатҳи омӯзиш бо тариқи тест аз рӯи нақшаи зерин муайян карда шуд:

- санҷиши пешакӣ ва ниҳоии мавзӯӣ;
- назорати малака ва қобилиятҳои амалӣ;
- баҳодихӣ ба натиҷаҳои тестҳо ва лоиҳаҳои эҷодӣ, ки дар давраи байни мавсимӣ иҷро карда шудааст;
- санҷиши ҷамъбасти.

Таҳқиқоти илмии анҷомшуда дар доираи рисолаи диссертатсионӣ моро ба ҳулосае овард, ки дар самти рушд ва ташаккулёбии донишу қобилиятҳои зеҳнӣ ва эҷодии хонандагон бӣно назардошти хусусиятҳои фардӣ онҳо аз ҷониби Марказ фаъолияти васеъ ба роҳ монда шудааст. Натиҷаҳои бадастомада гувоҳи онанд, ки бо истифодаи усулҳои муосири таълимӣ ва таълиқи муносибати босалоҳият ба таълим сатҳи таҳсилот дар муассиса боло рафта, хонандагон дар озмуну мусобақаҳои гуногуни илмиву фаннӣ сазовори натиҷаҳои баланд шудаанд.

5. Қабул ба муассисаҳои олии таълимӣ.

Дар Муассисаи давлатии “Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур” хатмкунандагон аз ҳисоби хонандагони болаёқат дар баробари омодагӣ ба озмуну олимпиадаҳои фаннӣ, ҳамзамон дар давоми соли таҳсил барои дохилшавӣ ба донишгоҳу донишкадаҳои дохилию хориҷӣ тайёрӣ мебинанд. Дастрас кардани адабиёти зарурӣ аз сомонаҳои интернет ва китобхонаи электронии Муассиса барои хонандагон мунтазам ба роҳ монд мешавад. Ғайр аз ин, дар назди иттиҳодияҳои таълимӣ китобхонаҳои хурд таъсис дода шудаанд, ки хатмкунандагон бевосита истифода мебаранд. Пас аз ҷамъбасти даври ҷумҳуриявии Олимпиадаи фаннии хонандагон барои иштирокчиён ва ғолибони Олимпиада дар Муассиса машғулиятҳои алоҳида барои омодагӣ ба имтиҳонҳои марказонидашудаи қабул тавассути Маркази миллии тести назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил ва гузаронида мешаванд. Дар соли таҳсили 2020-2021 аз 96 нафар хонандагони синфҳои 11, ки хатмкунандагони Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур маҳсуб меёфтанд, 53 нафар ба муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ ва 43 нафар ба донишгоҳу донишкадаҳои хориҷи кишвар дохил шуданд.

Дар соли таҳсили 2021-2022 аз 92 нафар хатмкунандагони Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шохмансур 56 нафар ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбии кишвар ва 36 нафар ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбии хориҷи кишвар дохил шуданд. Ҳамаи онҳо хонандагони ғолибони олимпиадаҳои фаннӣ, аъзои ҷамъияти илмӣ-эҷодии хонандагон мебошанд.

6. Динамикаи афзоиши сатҳи таҳассусии омӯзгорон.

Натиҷаҳои мусбии фаъолияти педагогии Марказро мо мустақиман бо фаъолияти ҳайати омӯзгорон ва ихтисоси он вобаста медонем. Ҳамин тавр, агар дар соли 2019 дар Марказ асосан омӯзгорони дараҷаи 1 фаъолият менамуданд, ва аз донишгоҳҳо дотсентҳо ҷалб карда мешуданд, пас аз соли 2022 вазъият комилан тағир ёфта, барои таълими хонандагони Марказ танҳо омӯзгорони категорияи олий, дотсентон ва профессорҳо ҷалб карда мешаванд.

Коллективи педагогии Марказ мувофиқаҳои муносиби омӯзгори ботаҷриба ва ҷавонро ифода мекунад, ки барои эҷод ва интиқоли анъанаҳои коллективӣ заминаи хуб ба шумор меравад. Аз ҷадвали поён маълум аст, ки қисми асосии омӯзгорон онҳое мебошанд, ки собиқаи кории зиёда аз 10 солро доранд. Дар замони гуногун, омӯзгори Марказ дар татбиқи навоариҳо дар сатҳҳои гуногун - аз ноҳиявӣ то ҷумҳуриявӣ бо муваффақият иштирок намуданд. Чунин ҳаёти омӯзгорон потенциали пуриқтидори илмӣ ва касбӣ дошта, самаранокии баланди фаъолияти Марказро таъмин мекунад.

Нишондиҳандаҳои омӯзгори «Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шоҳмансур» (аз рӯи собиқаи корӣ)

Собиқаи Корӣ	Шумораи омӯзгорон	Таносуби Фоида
Аз 5 до 10 сол	15	17,4
Аз 10 до 20 сол	49	56,9
Аз 20 до 30 сол	8	9,3
Зиёда аз 30 сол	14	16,2

Ҳамин тариқ, маълумоти дар боло овардашуда нишон медиҳанд, ки «Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шоҳмансур» муассисаи таълими инноватсионӣ буда, вазифаҳои муҳталифро - таълим, рушд ва тарбияи фарзандро иҷро намуда дар фаъолияти худ натиҷаҳои баландро ба даст меорад.

ХУЛОСАИ УМУМӢ ВА ТАВСИЯӢО

Таҳқиқоти мо имкон дод, ки хулосаҳои зеринро таҳия ва ироа намоем:

1. Низомии таълими хонандагони болаёқат дар асоси ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мафҳуми назариявӣ ва системавӣ буда, як ҷузъи низомии мукаммали таълиму тарбия маҳсуб меёбанд ва дар асоси стандарти давлатии таҳсилот талаботи хонандагонро ба таҳсилоти босифат қонеъ мегардонад.

2. Ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна дар таълиму тарбияи хонандагони болаёқат ҳамчун низомии ягонаи зерини таъсири мутақобила тавассути ғанигардонии мазмуни таълими якдигар амалӣ мегардад. Дар ин раванд унсури асосии он ташаккул додани фазаи ягонаи таълимӣ ҳамчун муҳити низомии педагогӣ ба ҳисоб меравад. Дар умум, муассисаҳои таълимӣ низомии бутуни корӣ, низомии ягонаи педагогиро бо фарогирии зериномҳои асосӣ (таълим, корҳои беруназсинфӣ, таҳсилоти иловагӣ) ва равандҳои тарбиявиеро, ки дар онҳо ба амал меоянд, дар бар мегирад.

3. Дар диссертатсия муайян карда шуд, ки муносибати инфиродӣ яке аз воситаҳои муҳимтарини тақмили методологияи таълими хонандагони болаёқат дар системаи таҳсилоти иловагӣ мебошад.

4. Самаранок гардонидани раванди ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна дар сатҳи таълими хонандагони болаёқат аз бисёр ҷиҳат ба мутахҳид намудани самтҳои фаъолият, ташкили низомии корӣ ва баргузориҳои чорабиниҳои муштарак вобаста мебошад. Барои боз ҳам пурратар намудани муассир гардонидани раванди ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна дар сатҳи

таълими хонандагони болаёқат модели самарабахши ҳамкорӣ таҳия карда шуд. Модели ҳамкориӣ муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна дар сатми таълими хонандагони болаёқат як навъ объект, раванд, падидаест, ки хусусиятҳо ва муносибатҳои асосии онҳоро инъикос мекунад.

5. Тартиб додани чунин модел як қисми таркибии қори озмоишӣ гардид, ки дар таҳқиқоти мо дар мисоли ҳамкориӣ Муассисаи давлатии “Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шоҳмансур” ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ноҳияи Шоҳмансур гузаронда шудааст. Модели таҳияшуда фарогирии дарсҳои асосиву таълими иловагӣ, чорабиниҳои гуногуни фарҳангиву маърифатӣ, озмунҳои зехнӣ ва олимпиадаҳои фаннӣ ва машғулиятҳои амалӣ буданд, ки ҳадафи асосиашон ин ташаккули қобилиятҳои зехнии хонандагони болаёқат ба ҳисоб меравад. Татбиқи модели мазкур фаъолияти якҷоя ва ҳамкориӣ зичи ниҳодҳои муҳимми ҷомеа ба монанди оила, мактаб ва муассисаҳои таҳсилоти иловагиро дар назар гирифтааст.

6. Баррасӣ ва таҳлили натиҷаҳои қори таҳқиқотӣ дар доираи рисолаи диссертсионӣ овардашуда вобаста ба татбиқи амалии модели таҳиягардида оид ба ҳамкориӣ муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар самти дарёфту рушди қобилиятҳои зехнии хонандагони болаёқат самаранок будани онро исбот намуд.

Нишондиҳандаҳои асосии самаранокии модели мазкур инҳо буданд:

- инкишофи фаъолияти зехнӣ ва эҷодии хонандагон;
- дараҷаи баланди ҳамкориӣ озгорони ин муассисаҳо;
- истифодаи усулҳои муассири ташхис ва дарёфти хонандагони болаёқат;
- муайян намудану ба самти зарурӣ равона намудани қобилиятҳои зехнии хонандагон;
- ҳавасманднамоии хонандагони болаёқат ҷиҳати ширкат дар олимпиадаҳои фаннӣ ва озмунҳои зехнӣ;
- фароҳам овардани шароит барои ташаккули муҳити эҷодӣ-рушддиҳанда барои хонандагони болаёқат бо иштироки волидони онҳо.

7. Барнома ва шартҳои асосии методологӣ ҳамкориӣ муассисаҳои таҳсилоти асосӣ ва иловагӣ дар таълими хонандагони болаёқат аз инҳо иборатанд:

- ба инобат гирифтани хусиятҳои инфиродии ҳар хонанда, дуруст интихоб намудани усулҳои ташхиси лаёқатмандии хонандагон, дарёфти методикаи инноватсионии таълими хонандагони болаёқат, ки ба ташаккули салоҳиятҳои асосии онҳо мусоидат менамояд ва таъминоти илмиву методии раванди қори бо хонандагони болаёқат;
- дар байни омӯзгорони муассисаҳои таълими иловагӣ бо омӯзгорони мактабҳо муқаррар кардан алоқаи мустаҳкамӣ эҷодӣ;
- вусъат додани доираи ҳамкорӣ дар самти ташкили чорабиниҳои гуногуни маърифатӣ;
- баргузориҳои олимпиадаҳои фаннӣ ва озмунҳои зехнӣ
- такмил додани мазмуну шаклҳои қори дар ин самт ва ҳамзамон дарёфт ва татбиқи усулҳои муассири таълими фанҳо ва таҷрибаивазкунии омӯзгорон дар ин самт.

Тавсияҳо барои истифодаи натиҷаҳои таҳқиқот дар амал:

Натиҷаҳои таҳқиқот водор сохтанд, ки чунин тавсияҳоро қоркард ва пешниҳод менамоем:

1. Барои ташаккули лаёқати хонандагон муҳайё намудани шароит барои истифода аз озмоишҳои таълимӣ дар ҳам муассисаҳои таҳсилоти миёнаи

умумӣ ва ҳам дар муассисаҳои таҳсилоӣ иловагӣ дар раванди омӯзиши фанҳои физика, биология ва химия (бо маводу маҳлулҳо, реактивҳои озмоишӣ таъмин намудани ин озмоишгоҳҳо) ниҳоят муҳим мебошад;

2. Бинобар сабаби ба талаботи хонандагони болаёқат мувофиқ набудани китоби дарсӣ, воситаҳои ёрирасон ва норасии он истифодаи маводҳои таълимии аз ҷониби омӯзгорони мактабҳо ва муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ муштарак таҳиягардида;

3. Омодагии хонандагон ба олимпиадаҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ бояд аз давраи таҳсил дар синфҳои ибтидоӣ оғоз гардад. Дар босамар гардидани ин шакли кор таълими ҳамгирои фанҳои таълимӣ мавқеи асосиро ишғол менамояд.

4. Барои ноил гаштан ба натиҷаҳои самаранок дар вақти таътилҳои мавсимӣ (тирамоҳӣ, замистана, баҳорӣ, тобистана) ташкил намудани истироҳатгоҳҳои фароғатӣ-омӯзишӣ ва идомаи машғулиятҳои ҷустуҷӯӣ-пажӯҳишӣ бо хонандагони болаёқат дар назди муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ ниҳоят манфиатовар мебошад;

5. Ташкил намудани тренингҳои омӯзишӣ, ҷоннок намудани таҷрибаомӯзии омӯзгорон бо даъвати мутахассисони дохили кишвар ва бурунмарзӣ, инчунин ташкили дарсҳои маҳорат бо хатмкунандагоне, ки ғолибони олимпиадаҳои фаннии сатҳи ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ буданд;

6. Зиёд намудани шумораи омӯзгорон ва ёварони омӯзгор дар самти кор бо хонандагони болаёқат дар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ;

7. Мустақкам намудани робитаҳои машваратӣ бо муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, Академияи таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пажӯҳишгоҳи рушди маориф бо мақсади аз ҷониби хонандагони болаёқат истифода намудан аз имконоти лабораторияҳои озмоишӣ ва китобхонаҳои ин муассисаҳо;

8. Дар назди ҷамъиятҳои илмӣ хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёна ва иловагӣ нашр намудани рӯзномаву маҷаллаҳои “Муҳаққиқи наврас”, “Ихтироъкорони наврас” ва мунтазам баргузор намудани ҳисоботи эҷодии хонандагони болаёқат;

9. Ташкил намудани маҳфилҳои гуногуни маърифативу фарҳангӣ ва баргузор намудани вохӯриҳои хонандагони болаёқат бо олимон, нависандагон, муҳаққиқони соҳаҳои гуногун;

10. Ба муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ мунтазам даъват намудани падару модарон, омӯзгорони фаннии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар рӯзҳои ҳимояи лоиҳаҳои илмӣ ва коркардҳои таҳқиқотии хонандагон; Конференсияҳои илмӣ-эҷодӣ; ҳавасманд намудани волидоне, ки дар фаъолияти илмӣ-эҷодии фарзандашон шароит фароҳам оварданд.

Ҳамин тариқ, чунон ки таҳқиқоти мо нишон дод, ташкили низоми муассири ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна дар таълиму тарбияи хонандагони болаёқат натиҷаҳои беҳтар ба бор хоҳад овард ва он аз суръат, сифат ва тағирёбии дониш, беҳтар шудани фаъолияти хонандагони болаёқат ва иштироку муваффақияти онҳо дар олимпиадаҳои фаннӣ ва озмунҳои зехнӣ шаҳодат медиҳад.

Дар баробари ин, маводи таҳқиқоти анҷомёфта зарурати ҳалли як қатор масъалаҳоро барои омӯзиши амиқтари масъалаи таҳқиқшаванда барои минбаъд нишон дод. Чунончи, омӯзиши амиқтари нишондиҳандаҳои лаёқатмандӣ, муаммои пастшавии сатҳи шавку рағбати хонандагони лаёқатманд ба омӯзиши фанҳои таълимӣ ҳангоми гузариш ба зинаи минбаъдаи таҳсил ва интиҳоби касбу ихтисосҳо; инкишофи лаёқатмандии хонандагон дар

тӯли тамоми солҳои таҳсил дар мактаб; ҷустуҷӯи роҳҳои босамари рушди лаёқатмандии хонандагон дар муассисаҳои гуногуни таълимӣ муҳим ба назар мерасад.

МАЗМУН ВА МУҚАРРАРОТИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР НАШРИЯҲОИ ЗЕРИН ИНЪИКОС ЁФТААНД:

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризиавандаи бонуфузи аз ҷониби ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҚОА-и Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия тавсияшуда нашр шудаанд:

[1-М] Нурматова Н. Истеъдоди кӯдакон ҳамчун падидаи равонӣ – педагогӣ // [Матн]- Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, №3 (44), 2022. с.129-135.

[2-М] Нурматова Н. Нақши таҳсилоти иловагӣ дар рушди қобилияти кӯдакон// [Матн] - Паёми Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон. Бахши педагогика, №12, 2022. с.244-250.

[3-М] Нурматова Н.. Хусусиятҳои ташкили таҳсилоти иловагӣ дар муассисаи таҳсилоти умумии миёна// [Матн] - Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни. Бахши педагогика, №6-2 (101), 2022. с.33-39.

[4-М] Нурматова Н. Барномаҳои таълими таҳсилоти иловагӣ– омили асосии ташаккули қобилият ва истеъдоди хонандагони болаёқат// [Матн] - Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, №2 (31), 2023.

II. Маваде, ки дар дигар нашрияҳо ба таърифи расидаанд:

[6-М] Нурматова Н. Дастурамали таълимӣ барои машғулиятҳои иловагӣ аз ҷанни забон ва адабиёти тоҷик. Душанбе – 2020.

[7-М] Нурматова Н. Дастурамали таълимӣ барои машғулиятҳои иловагӣ аз ҷанни таърихи халқи тоҷик. Душанбе – 2021

[8-М] Нурматова Н. Паёми Пешвои миллатро маорифчиён дастури амали худ қарор медиҳанд// [Матн] - маҷаллаи “Ваҳдати миллӣ”, №2 (84), 2021. с.3;

[9-М] Нурматова Н.. Шароитҳои педагогии ташаккули лаёқатмандии наврасон дар машғулиятҳои беруназсинфӣ// [Матн] - Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Заминаҳои педагогӣ ва психологии ташаккули шахсияти наврасону ҷавонон зимни таҳқиқи масъалаҳои пешгирии амалҳои номатлуб дар ҷомеа”. Душанбе.-2022.

**ИНСТИТУТ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ИМЕНИ АБДУРАХМАНИ
ДЖАМИ АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ ТАДЖИКИСТАНА**

На правах рукописи

**ТДУ 371.+376
ТКБ 74.00+74.2
Н-47**

НУРМАТОВА НИГОРА ЛАТИФОВНА

**СИСТЕМА ОБУЧЕНИЯ ОДАРЁННЫХ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ
СОТРУДНИЧЕСТВА УЧРЕЖДЕНИЙ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ И СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ
УЧРЕЖДЕНИЙ**

**(на примере деятельности Государственного учреждения «Центр выявления и
развития одарённости района Шохмансур»)**

**Автореферат
диссертации на соискание ученой степени
кандидата педагогических наук по специальности
13.00.05 – Теория, методика и организация
социально-культурной деятельности
(13.00.05.03 – Социальная педагогика и самопознание)**

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертация выполнена в отделе педагогики и психологии Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана

Научный руководитель: Азизи Мухаммадали Мирали - доктор педагогических наук, доцент кафедры педагогики Таджикского национального Университета

Официальные оппоненты: Латифзода Диловар Назришох – доктор педагогических наук, профессор кафедры общественных и гуманитарных дисциплин Национальной консерватории Таджикистана имени Талабхуджа Сатторова

Асхобиддини Шералӣ – кандидат педагогических наук, директор ГОУ «Литсей для одорённых детей в городе Душанбе»

Ведущая организация: Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде

Защита диссертации состоится «07» октября 2023 года, в 9.00 часов на заседании диссертационного совета 6D.КOA-030 при Институте развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана (734024, Республика Таджикистан, город Душанбе, ул. А.Адхамова, 11/2, Тел.: 55 999 31 20)

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке и на сайте Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана (<http://www.prmatt.tj>)

Автореферат разослан _____ 2023 г.

Ученый секретарь
диссертационного совета к.п.н., доцент

Ш.П.Котибова

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Общество, полагающееся на качественное образование и развитие интеллекта, приобретает реальную характеристику, а «человеческий капитал» - образованный, опытный человек играет роль окончательного фактора его формирования.

В таком обществе особое внимание уделяется одарённости и таланту на разных этапах жизни человека.

Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон, уделяя особое внимание развитию сферы образования и реализации программ реформирования образования, в своем Послании Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 22 декабря 2021 года, отметил что «В период независимости создание национального образования и вхождение в атмосферу международного образования, мы объявили своей важнейшей целью и приоритетным направлением социальной политики Правительства страны.

Ибо, мы считаем, что формирование нации начинается с образования и заботы к этой сфере – это и есть инвестирование для развития человеческого потенциала и создания благоустроенного будущего государства и Родины.

Несмотря на то, что учебный процесс в образовательных учреждениях вошел в определенную систему, для большего повышения уровня и улучшения качества образования, подготовки высококвалифицированных кадров, изучения государственного языка, древней истории и культуры таджикского народа, соблюдения правил этикета, повышения вкуса школьников к изучению математических, точных и естественных наук, информационных технологий и освоения иностранных языков, в особенности русского и английского, необходимо придавать большее значение.

С этой целью руководителям образовательных учреждений необходимо придавать первостепенное значение вопросам повышения уровня знаний и профессионализма учителей на всех звеньях образования, в особенности преподавателей учреждений начального и средне-профессионального обучения, их квалификации и переподготовки, воспитанию высококвалифицированных молодых учителей, отвечающих требованиям времени на всех звеньях образования».

Поэтому в современных условиях устойчивого развития Республики Таджикистан вопрос выявления, воспитания и обучения учащихся с высокими интеллектуальными способностями является одной из приоритетных задач педагогов страны. В связи с этим раннее выявление, воспитание и обучение одаренных и талантливых детей является одной из основных проблем системы образования, в связи с чем одаренные дети нуждаются в специальном воспитании и обучении, мотивации и поддержке взрослых. Именно поэтому после обретения государственной независимости в Республике Таджикистан особое внимание уделялось вопросу обучения и воспитания одаренных детей, и в 1995 году в стране было создано первое специальное учебное заведение для одаренных учащихся – Президентский лицей-интернат для одаренных учащихся Республики Таджикистан и этот процесс продолжается до сих пор.

В Республике Таджикистан в целях поиска новых талантов проводятся республиканские конкурсы «Фуруги субхи донои китоб аст», «Илм фуруги

маърифат», «Точикистон-ватани азизи ман» и «Точикон – дар оинаи таърих», основной целью которых является выявление одаренных учащихся и развития их способностей посредством материального и духовного стимулирования. Вместе с тем, в целях выявления, поддержки и развития одаренных учащихся и создания благоприятных учебно-воспитательных условий для формирования непрерывного образования, соответствующего образовательным требованиям и реализации творческих способностей талантов в стране, была принята «Государственная программа выявления и развития талантов на 2021-2025 годы».

Актуальность темы исследования выражается в том, что, несмотря на особое внимание государства к вопросу воспитания и обучения одаренных учащихся, остается ряд педагогических и психологических проблем работы с одаренными детьми в направлении диагностики одаренности и развития способностей, что является предметом нашей исследовательской работы.

Степень изученности научной темы. Различные аспекты таланта изучались учеными США, Великобритании, России, Франции, Германии, Ирана и Индии, в том числе: (В.И. Панов, З. Фрейд, Н.С. Лейтес, А.М. Матюшкин, Д.Б. Богоявленская, Ж. Ренцулли, В.А. Крутецкий, П. Торренс, Ю. Д. Бабаева, Дж. Гилфорд, А. И. Савенков, М. Лейн, К. А. Хеллер, Г. Гессе, К. Юнг, Г. Мельхорн, Юсуф Калвари, Марьям Рафати и др., представляющие особое значение в исследовании в этом направлении.

Исследование некоторых аспектов данной проблемы видны в исследованиях и работах отечественных ученых, таких как М. Лутфуллозода, Ф. Шарифзода, И. Х. Каримова, С. Амонов, С. А. Шаропов, Н. М. Юнусова, Л.М.Иматзода, Х. М. Сабури, А. М. Миралиев, О. Исламов, А. А. Азизов, М. Д. Ходжаева, А. Шерали и др.

Однако остаются неизученными вопросы, связанные с характером обучения и воспитания одаренных учащихся и развития их интеллектуальных способностей на основе сотрудничества учреждений дополнительного образования с общеобразовательными учреждениями.

Таким образом, вопросы, связанные со способами и методами диагностики одаренности детей, адекватным педагогико-психологическим подходом к ним, применением эффективных методов обучения одаренных учащихся, основные направления сотрудничества учреждений дополнительного образования и общеобразовательных учреждений по воспитанию и обучению одаренных учащихся и подготовка учителей к работе с такими учащимися изучены еще слабо.

Также отдельной научной разработки требуют изучение и исследование педагогических условий формирования способностей одаренных детей в образовательном процессе и другие вопросы, связанные со способностями детей. Учитывая важность изучения и научной обработки теоретических и практических вопросов сотрудничества учреждений дополнительного образования с общеобразовательными учреждениями в направлении воспитания и обучения одаренных учащихся, был определен выбор темы нашего исследования: «Система воспитания одаренных учащихся на основе сотрудничества учреждений дополнительного образования с общеобразовательными учреждениями».

Связь исследования с программами или научными темами.

Диссертационное исследование осуществлено в целях содействия реализации основных положений Государственной программы выявления и развития талантов на 2015-2020 годы (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 3 июня 2014 года, № 353) и Государственной программы выявления и развития талантов на 2021-2025 годы (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 3 апреля 2021 года, №113), в рамках плана перспективной научно-исследовательской работы отдела педагогики и психологии Института развития образования имени Абдуррахмана Джами Академии образования Таджикистана на 2018-2022 годы на тему «Основы педагогико-психологического сотрудничества школы, семьи и общества в процессе компетентного воспитания» и «Инновационные пути и методы организации системы воспитания одарённых учащихся в условиях общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан» было установлено.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования: Разработка организационно-педагогической модели системы обучения одарённых учащихся на основе сотрудничества учреждений дополнительного образования с общеобразовательными учреждениями и обоснование ее эффективности путем проведения экспериментальных исследований.

Задачи исследования. Для достижения цели исследования перед диссертационным исследованием были поставлены следующие задачи:

1. На основе изучения и анализа научных исследований и научной литературы определение системы диагностики, выявления и работы с одаренными учащимися в общеобразовательных учреждениях.

2. Психолого-педагогический анализ проблем обучения одарённых учащихся и выявления «скрытых» талантов в образовательном процессе.

3. Определение основных направлений сотрудничества учреждений дополнительного образования с общеобразовательными учреждениями в направлении воспитания и обучения одаренных учащихся и поиска путей и методов развития их интеллектуальных способностей.

4. Разработка основных критериев и принципов разработки специализированных образовательных программ для одаренных учащихся на основе интеграции системы дополнительного образования с общим образованием.

5. Разработка и реализация эффективной педагогической модели сотрудничества учреждений дополнительного образования с общеобразовательными учреждениями в направлении воспитания и обучения одаренных учащихся.

Объектом исследования является педагогическая система обучения и воспитания одаренных учащихся на основе сотрудничества учреждений дополнительного образования со школами.

Предметом исследования является педагогическая система воспитания и обучения одаренных учащихся на основе сотрудничества учреждений дополнительного образования со школами на примере деятельности

Государственного учреждения дополнительного образования «Центр выявления и развития одарённости района Шохмансур».

Гипотеза исследования: выявление и развитие способностей одаренных учащихся и их воспитание на основе сотрудничества учреждений дополнительного образования со школами будет эффективным, если

- система дополнительного образования с учетом потребностей общества должна быть способна обеспечить образовательные потребности каждого одаренного учащегося с учетом индивидуальных особенностей;

- система воспитания и обучения одаренных учащихся в учреждениях дополнительного образования строится таким образом, чтобы она могла дополнять содержание общего среднего образования;

- интересы учащихся ориентированы на процесс сотрудничества общеобразовательных учреждений и учреждений общего среднего образования в целях развития творческих способностей талантливых учащихся;

- процесс дополнительного образования должен способствовать полному формированию и развитию интеллектуальных способностей одаренных учащихся;

- будут созданы педагогические условия для сотрудничества учреждений дополнительного образования с учреждениями общего среднего образования в направлении совершенствования профессиональных навыков и повышения квалификации у учителей;

- будет разработан и реализован определенный механизм поддержки и поощрения одаренных учащихся как в учреждениях дополнительного образования, так и в системе общего среднего образования.

Этапы и место проведения исследования. Диссертационное исследование проводилось в 2019-2023 годах в три этапа.

На первом этапе (2019-2020 годы) было проведено исследование и анализ отечественных и зарубежных научных источников по теме исследования, причинам и факторам, препятствовавшим выявлению и диагностике способностей одаренных учащихся, а также обеспечению качества образования одаренных учащихся. Были разработаны объект, цели, гипотеза, задачи исследования, программа и методы исследования, а также определена теоретическая база дальнейшей обработки проблемы.

Второй этап (2021-2022 годы) посвящен обоснованию теоретико-педагогических положений и разработке механизма выявления и развития одаренных учащихся. На данном этапе был проведен заключительный эксперимент в Государственного учреждения «Центр развития одарённости района Шохмансур». Разработаны методические рекомендации для учителей общеобразовательных учреждений по обеспечению качества образования и подготовки одаренных учащихся.

На третьем этапе (2022-2023гг.) была проведена итоговый эксперимент, на которой были обобщены результаты опытно-диагностической работы по эффективности модели сотрудничества учреждений дополнительного образования и учреждений общего среднего образования. Сделаны основные выводы по вопросам исследования, завершено рецензирование диссертации.

Теоретико-методологическая основа исследования. При определении теоретико-методологической основы исследования были изучены и проанализированы исследования и труды отечественных и зарубежных ученых, которые охватывают следующие приоритетные направления, связанные с научной темой: выявление одаренных детей и диагностика их способностей (Богоявленская Д.Б., Брунер Дж., Гилфорд Дж., Дружинин В.Н.), концепции работы с одаренными детьми (Асмолов А.Г., Гальтон Ф., Матюшкин А.М., Монкс Ф., Лейтес Н.С., Рензулли Дж., Хеллер К., Яковлева Е.Л.), индивидуальные особенности одаренных детей и их интеллектуальное развитие (Ю. Гильбух, Р. Стенберг, Дж. Фримен), воспитание одаренных учащихся в системе дополнительного образования (Л.С. Выготский, А. Карне, Э. Шепланова, К. Абрамс) и специальностей образования в учреждениях дополнительного образования (В. Вершинин, В. А. Березина, А. Бруднов, Д. Грибов, Е. Евладова, А. Скачков, Н. Чернова).

Источниками информации являются философские, исторические, психолого-педагогические труды, нормативные документы в сфере образования, такие как законы Республики Таджикистан, государственные концепции и стратегии, целевые государственные программы развития сферы образования и науки, положения об учебных заведениях и другие нормативные документы, отражающие требования и изменения в практике образования и передовой педагогический опыт педагогов.

Эмпирические основы исследования: Эмпирическими основами исследования являются практическая связь автора диссертационного исследования с объектом исследования, изучение научно-методической литературы по теме, изучение и использование передовой педагогической практики; наблюдение за процессом использования инновационных технологий в процессе обучения; также за счет использования эмпирических методов - изучение и анализ деятельности учителей и учащихся, проведение экспериментальной работы, комплекс различных методов, организация и проведение нормативно-формирующих испытаний; анализ и обобщение доказательств и данных полученных в ходе эксперимента, анализ и сравнительная оценка их результатов, педагогическое наблюдение, опрос, методы самооценки и диагностические оценки на основе полученной информации, формирование научных доказательств в результате использования качественных показателей, количественных методов и в виде статистических данных и их эффективной обработки.

Исследовательская база. Исследование проводилось на базе Государственного учреждения «Центр развития одарённости района Шохмансур» с 2019 по 2023 год. В исследование были включены одаренные учащиеся общеобразовательных учреждений, обучающиеся дополнительным образованием в Государственного учреждения «Центр развития одарённости района Шохмансур»

Научная новизна исследования:

- педагогические и социальные проблемы личности «Одарённого ребенка» изучались и анализировались в таких науках как педагогика и психология;

- определены педагогические основы сотрудничества учреждений дополнительного образования с учреждениями среднего образования в направлении выявления и развития талантов;

- научно обоснована важность получения дополнительного образования в формировании и развитии интеллектуальных способностей одаренных учащихся;

- с учетом педагогических и психологических требований разработана система воспитания и обучения одаренных учащихся на дополнительных занятиях;

- разработана и представлена модель сотрудничества учреждений дополнительного образования с учреждениями среднего образования на примере деятельности «Центра выявления и развития одарённости района Шохмансур»;

Положения диссертации, выносимые на защиту:

1. Педагогико-психологические условия взаимодействия и интеграции системы дополнительного образования с общим средним образованием, связанные с воспитанием и обучением одаренных учащихся.

2. Разработка и внедрение инновационной технологии воспитания и обучения одаренных учащихся в процессе дополнительного образования, дополняющего содержание основного образования.

3. Пересмотр образовательных планов и программ с учетом формирования основных компетенций одаренных учащихся в процессе дополнительного и основного образования.

4. Дидактическая система развития способностей учащихся в условиях учреждения дополнительного образования;

5. Система развития способностей одаренных учащихся путем разработки образовательных программ, методических пособий и другой научной литературы;

6. Повышение квалификации и совершенствование профессиональных навыков педагогов путем взаимного обмена опытом между общеобразовательными учреждениями и учреждениями дополнительного образования.

Теоретическая значимость исследования:

1. Определены и обоснованы роль и место дополнительного образования в интеллектуальном развитии учащихся.

2. Выявлено влияние и взаимоинтеграция дополнительного и основного образования на развитие интеллектуальных и творческих способностей учащихся.

3. Определено формирование и развитие общих и предметных компетенций одаренных учащихся в процессе дополнительного образования.

4. С научной точки зрения определено соотношение понятий талант и способности для диагностики и выявления детской одаренности.

5. Определены критерии и пути интеллектуального развития обучающихся в процессе дополнительной образовательной деятельности.

6. Обоснована эффективность организации механизма сотрудничества учреждений дополнительного образования и учреждений общего среднего образования в воспитании одаренных учащихся.

Практическая значимость исследования:

1. Полученные результаты по сотрудничеству учреждений дополнительного образования со средними общеобразовательными учреждениями в воспитании одаренных учащихся могут способствовать достижению целей развития психики учащихся;

2. Материал полученного исследования и разработка новой модели сотрудничества учреждения дополнительного образования с учреждениями общего среднего образования по вопросам воспитания одаренных учащихся и другие результаты исследований будут использованы образовательными учреждениями разного уровня и вида для обеспечения эффективности воспитательной деятельности с одаренными учащимися.

3. Разработанная модель взаимодействия учреждений дополнительного образования и учреждений общего среднего образования в воспитании одаренных учащихся может быть использована как единая и единая система формирования образовательной среды.

4. Полученные результаты могут быть использованы в курсах повышения квалификации педагогов образовательных учреждений по способам развития интеллектуальной активности студентов.

5. Методические рекомендации могут быть использованы при проведении научно-исследовательских работ по воспитанию и обучению одаренных учащихся и интеллектуальному развитию учащихся. Уровень достоверности результатов исследования.

Достоверность результатов исследования обеспечиваются при обоснованности и правильности методического и теоретического методов, использование комплекса взаимосвязанных методов научного исследования, полностью совместимых с темой и задачами исследования, непротиворечивость теоретических положений, получены и представлены выводы, адекватность использованных источников, обоснование применения экспериментальных методов и результирующие данные экспериментальных исследований.

Соответствие диссертации с паспортом научной специальности. Диссертация соответствует по следующим разделам паспорта научной специальности 13.00.05 – Теория, методика и организация культурно-общественной деятельности (13.00.05.03 – Социальная педагогика и самопознание), в том числе п.1 – Методология исследования социально-педагогическая деятельность, в том числе сущность, их структура, функции, принципы; моделирование социально-педагогических процессов в общеобразовательных учреждениях) и пункт 4 - Качество организации социально-педагогической деятельности (технология и методы оценки качества социально-педагогической деятельности; стандарты, показатели оценки качества социально-педагогической деятельности совместимы.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследование заключается в следующем:

- изучение и анализ научной литературы, поиск дополнительных научных источников, сопоставление и объяснение обработанных научных данных, проведение экспериментальных и контрольных работ;

- подготовка научных докладов и публикация статей о выполненных научных исследованиях;

- изучение, анализ и оценка педагогических методов и условий преподавания точных предметов одарённым учащимся в условиях списка как педагогической проблемы в научной, педагогической и психологической литературе;

- определение педагогических условий и использование современных методов обучения для повышения уровня и качества образования и знаний учащихся по конкретным предметам;

- представление методических рекомендаций учителям по совершенствованию системы преподавания в общеобразовательных учреждениях.

Апробация и внедрение результатов исследований. Результаты исследования и основные выводы были одобрены и подтверждены в следующих случаях :

- в процессе организации воспитательной деятельности учителей общеобразовательных учреждений;

- на курсах повышения квалификации учителей;

- на научно-теоретических конференциях, семинарах по вопросам теории и практики воспитания и обучения;

- в регулярных докладах и обсуждениях на заседаниях и научно-практических семинарах кафедры педагогики и психологии Института развития образования имени Абдурахмани Джами Академии образования Таджикистана;

Публикация результатов диссертации. Результаты диссертационного исследования нашли отражение в 9 публикациях автора, 4 из которых опубликованы в рецензируемых научных журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы. Содержание диссертации представлено на 187 страницах. В диссертации использовано 18 таблиц, одна картинка и 2 схемы, а список использованной литературы состоит из 184 наименований.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении обосновывается важность проблемы, определяются объект и тема исследования. Перечисляются гипотеза, цели и задачи исследования, раскрываются теоретико-методологические основы исследования и дается характеристика его основных этапов. Обосновывается научная новизна, теоретическая и практическая значимость диссертационного исследования, а также тезисы, подлежащие защите.

Первая глава **«Эффективная система взаимодействия учреждений дополнительного образования и общеобразовательных учреждений в сфере выявления и развития способностей одарённых учащихся»** состоит из трех глав. Они касаются педагогических и социальных вопросов личности «одарённого ребенка» в педагогике и психологии, значения дополнительного образования в

выявлении и развитии способностей одарённых учащихся, особенности обучения одарённых учащихся в дополнительном образовании учреждений.

В первом параграфе первой главы автор отмечает, что предками таджикского народа уделялось особое внимание вопросу воспитания и правильного обращения с одарёнными детьми. Вопросы интереса и энтузиазма к изучению наук и знаний, совершенствованию навыков и воспитанию хороших человеческих качеств занимают особое место в учении и педагогике наших предков, и их многочисленные акценты направлены на изучение и овладение знаний и профессиональной подготовке. Примерами этих слов являются педагогическое наследие мыслителей Рудаки, Фирдавси, Унсурмаоли Кайковуса, Ибн Сино, Насыра Хисрава, Саади Ширази, Ходжи Насриддина Туси, Абу Шукура Балхи, Джалалуддина Балхи, Давани, Хоссейна Воизи Кашифи, Абдуррахмани Джамии и др. Они охватывают различные аспекты преподавания и воспитания детей.

Ибн Сино — один из первых ученых Востока, который выступает против ограниченного метода обучения и пропагандирует передовые идеи. По его мнению, знание психологии детей дает учителю возможность учитывать их интересы и оказывать педагогическую помощь в обучении и выборе профессии. В процессе обучения следует учитывать, что изучение предмета дается одному легко, а другому трудно. Поэтому «каждый выбирает нить по вкусу, так что каждый класс выбирает особенную нить».

При этом Насриддин Туси говорит, что в подходе к воспитанию учитель должен правильно изучить природу ребенка, чтобы раскрыть его талант. По его мнению, эта работа дает общественности возможность определить и конкретизировать области обучения и ремесла учащихся.

По мнению Саади Ширази, истинный смысл знания заключается в развитии интеллектуального чувства человека. Интеллектуальное чувство в человеке создается только в результате усилий по применению знаний. На наш взгляд, эта идея Саади близка и родственна теории познания, а источником любого знания всегда является живая медитация и абстрактное мышление и практика.

Насир Хисрав выступает против слепого приобретения знаний и предлагает теорию использования духовности для приобретения знаний:

Согласно Бедилю, наука и искусство приобретаются в результате способностей. Он утверждает, что упорный труд, самоотверженность и целеустремленность являются средствами совершенствования знаний, навыков и способностей; знание и мудрость приобретаются мужеством. Человек может достичь своей цели только собственными усилиями. По словам Бедилея, человек, которому не хватает навыков, образования и знаний, думает, что небо — это бассейн. Здесь видно, как много внимания Бедил уделял таланту, способностям и знаниям.

В рамках исследуемого нами вопроса очень важен вопрос о соотношении понятий талант и способность. Следует отметить, что учеными и исследователями подчеркивалось, что признаки способности часто носят естественный характер. При равнодушии и игнорировании признаков способностей, по мнению психологов, эти способности не будут развиваться, не будут шлифоваться и, в итоге, велика вероятность того, что они исчезнут.

Таким образом, понятия таланта и способности являются принципиально разными категориями.

На наш взгляд, высокий уровень развития способностей можно назвать «талантом». Одаренный ученик - это человек, который демонстрирует способности выше среднего в обучении и других видах деятельности. В связи с этим следует подчеркнуть, что развитие способностей каждого ребенка индивидуально, их уровень может время от времени повышаться, а в некоторых случаях и падать. Эти случаи зависят прежде всего от возрастных факторов, социальных условий, влияния окружающей среды и непосредственного влияния педагогов. Традиционно в учреждениях общего среднего образования учителя часто используют уровень интеллектуальных способностей учащихся для разграничения способностей учащихся.

Исследования, проведенные в современное время, показывают, что диагностировать, выявлять и определять способности учащихся можно, если правильно проводить работу со студентами. В связи с этим специально отмечается, что у каждого ученика есть способность, и задача учителя состоит в том, чтобы выявить ее и помочь в развитии способности ученика. Такие способности бывают общими и специальными, среди которых главное место занимает интеллектуальная способность. В учебных заведениях одаренных учащихся выявляют и различают между собой именно по определению их интеллектуальных способностей.

По мнению многих исследователей, интеллектуальные способности встречаются чаще, чем специальные способности. Они делают ставку на быстрое развитие детей, которых часто называют одарёнными. Некоторые дети с раннего возраста имеют серьезное желание учиться, обращают внимание на поиск, иногда требуют умственного напряжения.

В основном эти дети 3-4 лет умеют читать и считать, заниматься умственной деятельностью. Педагогические опыты доказали, что в дошкольных образовательных учреждениях можно найти детей, умеющих самостоятельно читать и писать, решать арифметические примеры и задачи, заниматься ментальной арифметикой, составлять из слов и словосочетаний осмысленные предложения, иметь простейшие способности к умозаключениям и анализировать. Такие интеллектуальные достижения мы можем наблюдать во время беседований при поступлении в общеобразовательные учреждения. Такая ситуация свидетельствует о том, что такие учащиеся, проявляющие явные признаки интеллектуальных способностей, совершенно не похожи на своих сверстников и нуждаются в специальном образовании.

В втором параграфе первой главы анализируется значение дополнительного образования в выявлении и развитии способностей одарённых учащихся, автор подчеркивает, что в современное время вопрос внедрения научно-технических достижений и современных технологий стал одним из важных факторов расширения конкурентоспособности и максимально эффективного влияния стран на мировой арене. В этот период успеха добиваются именно те государства, которые уделяют большое внимание развитию сферы образования, науки и техники, внедрению инноваций. Следует также иметь в виду, что эпоха глобализации требует укрепления интеллектуального потенциала. Поэтому развитие общества,

стабильное экономическое развитие, социальное благополучие и в целом достижение мирового уровня экономики, техники, науки и культуры в первую очередь зависят от устойчивости развития образования, организации упорядоченного и качественного образовательного процесса и поддержки талантливых детей и молодежи.

В таких условиях наши учащиеся должны быть вооружены основами современной науки и знаний, знать наряду с родным несколько языков, уметь обращаться с современной техникой и технологиями, ведь развитие страны напрямую связано с усилиями творческого и талантливого поколения. Формирование интеллектуального потенциала с творческим, инновационно-изобретательским аспектом и соревновательным мышлением личности начинается с детского и юношеского возраста, т.е. с детского сада и старшей школы, и закрепляется в учреждениях дополнительного образования.

Поэтому система дополнительного образования предоставляет учащимся возможность углубленного изучения конкретных предметов и помогает им приобрести основные профессиональные навыки. Именно дополнительное образование как часть системы образования может обеспечить развитие интеллектуальных и творческих способностей и талантов учащихся после окончания обучения.

Целью организации внеучебной и внешкольной деятельности в учреждениях дополнительного образования является создание условий для формирования знаний, профессиональной подготовки и изучения языков обучающихся в благоприятной педагогической среде. Дополнительное образование известно в нашей культуре с древних времен. Из историко-литературных источников можно привести немало примеров того, что наши предки, помимо преподавания в медресе, привлекали к воспитанию и развитию своих детей и других личных учителей и организовывали дополнительные занятия для развития навыков плавания и стрельбы, верховой езды, шахмат и т.д. детей.

В Таджикистане дополнительное образование представляет собой составную часть системы образования и ее задача - развивать творческие и интеллектуальные способности учащихся, удовлетворить их духовные потребности и содействовать выбору профессии при окончании обучения в образовательных учреждениях. Преимущество учреждений дополнительного образования проявляется в том, что занятия в них организуются самостоятельно педагогами (руководителями кружков) и специалистами на основе учебно-воспитательных программ, планов и учебно-воспитательных средств с использованием современных форм и методов обучения.

Принятое постановления Правительства Республики Таджикистан от 3 июня 2014 года № 353 «О Государственной программе выявления и развития одарённости на 2015-2020 годы» дало серьезный импульс развитию дополнительного образования и работы с одарёнными учащимися, а также созданию центров выявления и развития одарённости в областях, городах и районах. В целях реализации плана – мероприятий по реализации «Государственной программы выявления и развития одарённости на 2015-2020 годы» Министерством образования и науки Республики Таджикистан проведен ряд работ.

Одной из целей Государственной программы выявления и развития одарённости на 2015-2020 годы являлось создание центров выявления и развития одарённости, а с созданием таких центров во всех городах и районах республики созданы благоприятные образовательные и воспитательные условия для выявления и развития одарённых. В созданных центрах осуществляется значительная работа по подготовке детей к республиканским и международным олимпиадам в школах, особенно в Президентских школах, гимназиях, лицеях для одаренных учеников, которые позволяют выявить и развивать одаренность учащихся. В частности поэтапно, при участии квалифицированных преподавателей, проводится отборочный тур олимпиады по математике, физике, химии, биологии, информационных технологиях, географии, организуются дополнительные занятия и лабораторные работы, чтобы повысить уровень знаний учащихся, чтобы расширить олимпийское движение, находить и помочь выявлению талантов и, следовательно, выявлению интеллектуальных ресурсов в дальнейшем. Так, в республике создано 72 Центра выявления и развития одарённости с 650 предметными кружками, в которых дополнительно обучаются 9610 одарённых учащихся.

Таким образом, можно сказать, что всестороннее развитие личности одаренного учащегося невозможно только в общеобразовательных учреждениях, и важную роль в этом процессе играют учреждения дополнительного образования. Поэтому в целях создания единой образовательной среды, способствующей формированию и развитию интеллектуальных способностей одаренных учащихся, интеграция и взаимодействие учреждений дополнительного образования с общеобразовательными учреждениями считается актуальным и повседневным вопросом.

Третий параграф первой главы диссертации озаглавлен «Характеристика воспитания одаренных учащихся в учреждениях дополнительного образования», в которой автор считает, что в настоящее время образованность человека оценивается не только с точки зрения технических знаний, но и с точки зрения его развития как личности, что должно соответствовать традициям отечественной и мировой культуры, современной системе приоритетов, активной адаптации в обществе и самостоятельным выбором в жизни. Современный человек находится в идеальном положении, чтобы всегда продолжать свое развитие и повышать уровень своего интеллекта.

Опыт показывает, что потребности таких учащихся не могут быть удовлетворены только в рамках общего образования. Основное образование больше нуждается в дополнительном образовании, которое было и остается одним из определяющих факторов развития склонностей, способностей и интересов человека, его социального и профессионального самоопределения.

Индивидуальные возможности учащихся определяются на основе уровня подготовки по профессии или опыте обучения в образовательных учреждениях; наличия психофизических особенностей. Занятия проводятся по группам, индивидуально или со всем составом объединения. Продолжительность занятий в кружке (кроме сольных и музыкальных) устанавливается по 2 - 3 часа с перерывами 5 — 10 минут через каждые 45 мин.

Дополнительное детское образование, помимо образования и творчества личности, дает возможность решать ряд других социальных задач, например: обеспечить занятость детей, самоосознание и социальную адаптацию, формировать здоровый образ жизни, предотвратить безнадзорность, правонарушения и других социальных негативных явлений среди подростков и детей. Дополнительное образование решает вопросы качественного образования, социальных и экономических проблем детского и семейного сообщества, а также благополучия всей общественности.

Автор специально отмечает, что дополнительная подготовка позволяет ребенку реально выбирать индивидуальный путь обучения, благодаря которому он может добиться успеха в зависимости от уровня достижений в учебе. Содержание и форма занятий в дополнительных учебных заведениях выбирает сам ребёнок. Все это создаёт благоприятную психологическую среду для успеха, а вместе с тем положительно влияет на учебную деятельность.

На основании пункта 20 Типового положения учреждений дополнительного образования Республики Таджикистан, утвержденного постановлением Правительства Республики Таджикистан от 1 марта 2018 года за №98, учебный год в учреждениях дополнительного образования начинается 15 сентября и заканчивается 1 июня. Во время летних каникул образовательный процесс может продолжаться в виде поездок, сборов, пленэров, экспедиций, различных лагерей и т.д. В этот период количество учащихся может измениться. В случае многодневных учебных поездок нагрузка на учителя увеличивается.

Расписание занятий на начало учебного года составляется администрацией по предложению профессорско-преподавательского состава с учетом установления наиболее благоприятного графика работы и отдыха обучающихся. Расписание занятий утверждается директором учреждения. Перенос занятий или изменение расписания занятий осуществляется с согласия администрации блока дополнительного образования и оформляется документально. Во время школьных каникул занятия проходят по специальному расписанию.

Согласно программе, педагог может использовать различные формы учебной деятельности: уроки, лекции, семинары, мероприятия, экскурсии, концерты, спектакли, экспедиции и т.д. Занятия могут проходить как со всей группой, так и по секциям (по 3-5 человек, либо индивидуально).

Преподаватель самостоятелен в выборе системы оценивания, периода и форм аттестации обучающихся. В дополнительном образовании используются следующие формы аттестации: тесты, опросы, собеседования, отчеты, рефераты, олимпиады, смотры, конкурсы, спектакли, конференции, концерты, публикации и др. Содержание образования в системе дополнительного образования, учебные планы и программы и методы его реализации должны разрабатываться с учетом возрастных особенностей и соответствовать педагогическим и психологическим требованиям информационного развития каждого ребенка.

Педагогический коллектив может использовать самостоятельно разработанные учебные планы или использовать программы других детских

организаций дополнительного образования, утвержденные приказом директора учреждения.

В современных условиях для обеспечения развития учреждений дополнительного образования они могут предложить гражданам ряд дополнительных образовательных услуг. Платные образовательные услуги дают возможность учреждениям дополнительного образования улучшить материально-техническое состояние учреждения и мотивировать педагогический коллектив, поскольку государственное финансирование сферы образования не может полностью удовлетворить их потребности. В то же время дополнительные образовательные услуги со стороны педагогов требуют от них повышения качества своей работы в соответствии с потребностями граждан и регулярного стремления к повышению своей профессиональной квалификации.

Вторая глава озаглавлена «Эффективная система взаимодействия учреждений дополнительного образования с учреждениями среднего образования в направлении выявления и развития способностей одарённых учащихся» и состоит из трех глав.

Первый параграф второй главы посвящен вопросу «Педагогические основы взаимодействия учреждений дополнительного образования и учреждений среднего образования в направлении выявления и развития талантов», в котором автор отмечает, что с учетом обеспечения всех необходимых условий для обучения наукам и знаниям в общеобразовательных учреждениях необходимо принимать практические меры по повышению уровня и качества образования, а учреждения дополнительного образования также должны активно участвовать в этом процессе. Для этого каждый родитель должен понимать свою ответственность в сфере обучения и воспитания своих детей и обеспечить им дополнительное образование в учреждениях дополнительного образования наряду с обучением в общеобразовательных учреждениях. Повышение уровня и качества образования, расширение кругозора и формирование личности обучающихся является основной задачей педагогов общеобразовательных учреждений, в то же время на педагогическом коллективе учреждений дополнительного образования лежит и большая ответственность.

Следует отметить, что в этой связи дополнительное образование является одним из способов повышения знаний учащихся, уровня владения ими точными и естественными науками и информационными технологиями, изучением иностранных языков и овладением современными ремеслами, а также раскрытие и развитие талантов, как неотъемлемая часть образования и выбора профессии. Наряду с основным образованием дополнительное образование способствует развитию способностей и талантов детей, подростков и молодежи, удовлетворению их желаний и духовных потребностей.

Учитывая это, считаем необходимым, чтобы механизм взаимодействия учреждений дополнительного образования и учреждений общего среднего образования, а также внедрения дополнительного образования в разрезе учреждений общего среднего образования был разработан на основе нормативных актов, а для этого должны быть утверждены специальные

образовательные программы, процесс их реализации должен находиться под строгим контролем.

Результаты исследований, проведенных в Государственном учреждении «Центр выявления и развития одарённости района Шохмансур», показывают, что сотрудничество учреждений дополнительного образования с учреждениями общего среднего образования в воспитании и обучении одаренных учащихся происходит преимущественно в следующих формах:

- организация и проведение совместных теоретических и практических учебных занятий и мероприятий;

- проведение научных олимпиад, интеллектуальных конкурсов и других культурно-просветительских мероприятий;

- проведение практических занятий, особенно по естественно-математическим предметам на базе научных кабинетов и лабораторий учреждений дополнительного образования;

- разработка образовательных программ, методических указаний и другой научной и учебной литературы;

- организация технических кружков в учреждениях общего среднего образования с привлечением педагогов учреждений дополнительного образования;

- опыт педагогического обмена между педагогами учреждений дополнительного образования и учреждений общего среднего образования.

В период независимости в стране были созданы десятки дополнительных образовательных учреждений и учебных заведений для одаренных учащихся, которые способствуют повышению уровня и качества образования учащихся, выявлению и развитию талантов одаренных учащихся. В большинстве этих учреждений дополнительного образования уже разработана и реализуется определенная система взаимодействия с учреждениями общего среднего образования. В связи с этим стоит отметить, что привлекаются и опытные преподаватели с учеными степенями высших профессиональных учебных заведений страны. Наглядный пример такого опыта можно наблюдать в Государственном учреждении «Центр выявления и развития одарённости района Шохмансур».

Государственным учреждении «Центр выявления и развития одарённости района Шохмансур» наладило свою деятельность на основе сотрудничества с общеобразовательными учреждениями района Шохмансур, привлекло преподавателей, доцентов и преподавателей колледжей и вузов республики для обучения и обучение одаренных учащихся. Большинство воспитанников этого учреждения дополнительного образования являются учащимися школ района Шохмансур и уже несколько лет занимаются там дополнительным образованием.

Одной из интересных форм сотрудничества учреждений дополнительного образования и общеобразовательных учреждений является организация различных культурно-просветительских мероприятий. Благодаря данным мероприятиям школьные учителя имеют возможность ознакомиться с деятельностью своих коллег из учреждений дополнительного образования.

Такое сотрудничество полезно как школьным учителям, так и педагогам учреждений дополнительного образования. На основе такого рода

сотрудничества профессиональные умения этих педагогов направлены на формирование у студента знаний и умений, способных обеспечить эффективность образовательного процесса. Особенно при подготовке учащихся к научным олимпиадам и другим интеллектуальным соревнованиям отчетливо наблюдается совместная воспитательная деятельность педагогов.

Второй параграф второй главы называется «Эффективная модель сотрудничества учреждений дополнительного образования с учреждениями среднего образования на примере деятельности ГУ «Центра выявления и развития одарённости района Шохмансур», в котором рассмотрены практические вопросы сотрудничества ГУ «Центра выявления и развития одарённости района Шохмансур» с учебными общеобразовательными учреждениями этого района, был проведен анализ и оценивание результатов данного сотрудничества.

В данной главе автор отмечает, что Государственное учреждение «Центр выявления и развития одарённости Шахмансурского района» было создано по решению председателя района Шохмансур и начало свою деятельность в 2019 году. В настоящее время деятельность Центра охватывает не только район Шохмансур, но и в другие районы города Душанбе предоставляя дополнительное образование различного уровня для одарённых учащихся.

Ежегодно в «Центре выявления и развития одарённости района Шохмансур» дополнительным обучением охвачены более 450 учащихся большинство из них – учащиеся средних общеобразовательных учреждений района Шохмансур. Прием в Центр осуществляется на конкурсной основе. Однако конкурсный отбор имеет как преимущества, так и недостатки. Плюсы в том, что на конкурсной основе в Центр принимаются дети, показавшие высокие результаты. Недостатком системы конкурсного отбора является то, что никто не может сказать, что среди не прошедших конкурс нет талантливых детей.

Количество обучающихся Центра за 4 года (2019-2022 гг.)

Учебные объединения	Количество учащихся в зависимости от лет				Всего
	2019	2020	2021	2022	
Английский язык	26	36	43	57	162
Таджикский язык и литература	18	23	28	35	104
Русский язык	16	21	27	33	97
Математика	19	25	38	41	123
Информационные технологии	8	12	15	16	51
Физика	9	19	24	30	82
Химия	11	27	35	47	120
Биология	13	29	33	43	118
География	12	23	34	41	110
Право	18	27	36	44	125
История таджикского народа	19	25	29	46	119
Шахматы	10	10	12	12	44
Итого	179	277	354	445	1255

В соответствии с конкурсным отбором Центр набирает обучающихся у которых явно выражается интерес к дополнительному образованию. Наши наблюдения показывают что, при конкурсном наборе можно выявить уровень интеллектуальных способностей детей, несмотря на то что среде них наблюдается конкуренция. При этом среди детей, поступающих на обучение в

Центр, выделяют три уровня способностей - хороший уровень, высокий уровень и, наконец, особо одарённые дети. Однако с точки зрения возможных творческих достижений эти различия в дальнейшем не имеют существенного значения.

Центр реализует учебные программы по двум направлениям: 1) естественно - математическое; 2) гуманитарное. В «Центре выявления и развития одарённости района Шохмансур» существует три образовательные ступени:

- а) начальная школа – дети в возрасте 4-10 лет;
- б) базовая - дети 11-13 лет;
- в) продвинутая - дети 14-17 лет.

Учебно-воспитательная программа «Центра выявления и развития одаренности района Шохмансур» часто носит авторский характер и разрабатывается преподавателями учреждения исходя из потребностей обучающихся и с учетом изучения и анализа учебных планов и программ зарубежных стран. Целью этих программ является, прежде всего, выявление уровня способностей, умений и навыков обеспечение дальнейшего развития интеллектуальных способностей обучающихся. В своей образовательной деятельности центр широко использует лучшие достижения в области педагогики и возрастной психологии для развития интеллектуальных способностей учащихся.

В образовательном проекте «Центра выявления и развития одарённости района Шохмансур» выделяют четыре части: воспитательная, творческая, культурно-развлекательная - формирующая; социальный опыт.

Одна из эффективных моделей сотрудничества Центра выявления и развития одаренности района Шохмансур с общеобразовательными учреждениями этого района, и одновременно один из способов повышения уровня и качества образования учащихся, является их привлечение к самостоятельным, творческим, научным занятиям и изобретательству, а также поощрение их участия в различных турах предметных олимпиад. В республике в настоящее время увеличивается количество и виды предметных олимпиад, а число участников растет из года в год.

Согласно Положению о проведении предметных олимпиад для учащихся общеобразовательных учреждений, утвержденному Решением коллегии Министерства образования и науки Республики Таджикистан, предметные олимпиады для учащихся общеобразовательных учреждений проводятся по 13 учебным предметам, в том числе по таджикскому языку и литературе, русский язык, английский язык, государственный язык, история Таджикистана, основы государства и права, биология, география, химия, физика, математика и информационные технологии.

Следует отметить, что в 2022 -2023 учебном году 3916 учащихся общеобразовательных учреждений района приняли участие во втором туре (районной) предметной олимпиады среди школьников 5 – 11 классов. Из указанного числа 3649 учащихся являлись победителями первого тура, а 267 учащиеся были допущены по дополнительным заявкам.

Из **3916** учащихся общеобразовательных учреждений района Шохмансур победителями второго тура предметной олимпиады в 2022-2023 учебном году

стали **592 человека**. Из **592** победителей предметной олимпиады **328 учащихся школ** и **264 учащихся лицеев и гимназий**.

Среди победителей олимпиады **68 человек** заняли первое место, **84** – второе, **176** – третье место.

**Итоги второго (областного) тура Олимпиады по науке
учащихся Шахмансурского района в 2022-2023 учебном году**

Классы	Из естественно-математических предметов			Из социальных и гуманитарных предметов			Всего
	место я	место II	место III	место я	место II	место III	
11 класс	12	13	25	16	22	39	127
10 класс	10	8	24	14	15	38	109
9 класс	10	8	24	12	19	37	110
7-8 классы	15	11	33	18	20	45	142
5-6 классы	5	9	19	16	21	34	104
Итого	52	49	125	76	97	193	592

Эффективная реализация Государственной программы выявления и развития одарённости в 2015 - 2020 годах позволила учащимся общеобразовательных учреждений района Шохмансур города Душанбе активно участвовать и занимать призовые места в международных и всемирных олимпиадах.

Показатели участия учащихся в международных олимпиадах

№	Год	Количество золотых медалей	Количество серебряных медалей	Количество бронзовых медалей	Всего
5.	2019	44	51	76	171
6.	2020	20	14	35	69
7.	2021				
8.	2022				
Итого		195	270	455	920

Также стоит отметить, что большинство победителей Республиканских и Международных олимпиад получили дополнительное образование в Центре посредством индивидуальных и групповых занятий, ведь выявление и развитие способностей одарённых учащихся и их подготовка к олимпиадам является одним из основных целей деятельности Центра.

В то же время следует отметить, что учащиеся частных образовательных учреждений также являясь обучающимися учебных объединений Центра занимают почетные места на олимпиадах.

Третий параграф второй главы озаглавлен «Экспериментальная работа по изучению эффективности организации процесса дополнительного образования одарённых учащихся и оценка ее результатов», в котором автор подчеркивает, что одной из причин недостатков в деле выявления одаренности является некомпетентность и уровень неудовлетворительный уровень деятельности педагогов. Большинство школьных учителей вообще не имеют приоритета иметь в своих классах одарённых учеников, так как они требуют особого отношения, а профессиональная и личная подготовка учителя к работе с ними не всегда отвечает требованиям. Кроме того, следует отметить отсутствие

целевой подготовки педагогов для работы с одарёнными учащимися в профильных образовательных учреждениях страны не только системы дополнительного образования, но и общеобразовательных учреждений.

Автор подчеркивает, что для исследования способности детей мы применяем различные методики: анкету, таблицу, рейтинг, тест, анализ продуктивности деятельности, метод самостоятельного описания и т.д. Вся система обучения в Центре включает в себя несколько этапов:

1 этап: Диагностика роста ребенка при обращении в Центр. Выявление потенциального таланта;

2 этап: Комплексная сравнительная и качественная оценка развития детей. Определение общей и специальной способности;

3 этап: Выявление и подтверждение настоящих видов способности в практической деятельности;

4 этап: Развитие основных компетенций и умений у одаренных учащихся

Целью выявления вышеназванных этапов заключается всестороннее изучение различных психологических и социальных сторон их личности при работе с одаренными учащимися. Выяснение влияния среды на развитие способностей и талантов подростков, при этом должна быть определена роль педагогов, родителей и других субъектов учебно-воспитательного процесса.

Эффективность работы с одарёнными учащимися в центре дополнительного образования «Центр выявления и развития одарённости района Шохмансур» рассматривается нами по различным критериям, в том числе:

1. Увеличение числа обучающихся.

За последние 3 года количество обучающихся в Центре выявления и развития одарённости района Шохмансур увеличилось в 2,4 раза, то есть со 140 до 336 обучающихся. Эти данные показывают не только влияние данного образовательного учреждения среди других учреждений дополнительного образования, но и показывает удовлетворенность обучающихся образовательными программами и системой образования. Кроме того, обращает на себя внимание расширение возрастного диапазона обучающихся (от 8 до 17 лет и старше).

В период с 2020 по 2023 год количество обучающихся в связи с не продолжением обучения в учебных объединениях точных предметов немного изменилась. Однако с этого времени увеличилось количество обучающихся в учебных объединениях гуманитарного профиля, например по изучению иностранных языков.

2. Показатели непрерывного образования обучающихся

За последние 3 года количество продолжающих обучение в Центре выявления и развития одарённости района Шохмансур, увеличилось с 42,5% до 88%. Данная ситуация оценивается нами как результат педагогической деятельности по сравнению с общеобразовательными учреждениями, где дети получали дополнительные образовательные занятия и не прекращали их на ранних этапах обучения. Статистические данные о количестве обучающихся и показатель продолжения их обучения по трехлетней образовательной программе в Центре выявления и развития одарённости района Шохмансур представлены в таблице ниже.

<i>Численность обучающихся и показатели их дополнительного образования в области естественных наук (трехгодичные образовательные программы)</i>			
Год обучения	Участники	Выпускники	Учеба (в %)
2020 - 2021	80	34	42,5
2021-2022	31	44	42
2022 -2023	38	23	60,5
<i>Численность обучающихся и показатели их дополнительного образования по гуманитарным специальностям (трехгодичные образовательные программы)</i>			
2020 - 2021	50	48	96
2021-2022	56	65	116
2022 -2023	80	82	102,5

Из представленных выше материалов видно, что количество выпускников Центра не только постоянно увеличивается, но и сохраняется по окончании учебного процесса. В целом за период с 2019 по 2023 год количество учебных групп увеличилось в 3-4 раза.

3. Удовлетворенность родителей деятельностью образовательного учреждения для одарённых учащихся.

Для эффективности научного исследования автором в рамках диссертации было изучено и проанализировано состояние удовлетворенности родителей дополнительным образованием своих детей в Государственном учреждении «Центр выявления и развития одаренности района Шахмансур». Потому что одним из показателей эффективности и успешности дополнительного образования одаренных учащихся является признание проделанной работы родителями. Каждый родитель может сравнить состояние знаний, навыков и состояние своих детей до поступления в дополнительное образование и после периода обучения в учреждении дополнительного образования и сделать объективные выводы. Для этого существуют различные критерии, способные точно отразить пользу и эффективность дополнительного образования.

В исследовании использовалась выборка родителей учащихся 9-х и 10-х классов двух учебных объединений (физико-математического и английского). Выбор респондентов был случайным. Исследование проводилось в выпускной период обучающихся третьей сессии 2021-2022 учебного года.

Результаты исследования показывают, что средний показатель по совокупности качеств составил 4,23. Отсюда можно сделать следующий вывод: родители довольны деятельностью «Центра выявления и развития одарённости района Шохмансур» и считают, что он оказывает существенное влияние на развитие личностных качеств, перечисленных в анкете .

Поскольку средний показатель результатов исследования больше «4» и составляет «4,17», можно сделать вывод, что родители учащихся данной выборки также высоко оценивают деятельность Центра выявления и развития одарённости района Шохмансур и считают, что это способствует формированию морального духа, положительных психических и духовных качеств, а также оказывают существенное влияние на компетентность в жизнедеятельности человека

4. Динамика уровня обучаемости учащихся.

Под понятием «обучение» мы подразумеваем достигнутые результаты в обучении. Обучение рассматривается нами как результат, полученный в ходе проверки уровня реализации намеченной цели.

Статистические величины уровня обучения были получены путем сравнения фактически приобретенных знаний и умений и общего объема этих знаний и умений, предлагаемых к освоению.

Уровень обучения определялся тестом по следующему плану:

- предварительный и итоговый тематический экзамен;
- контроль практических навыков и умений;
- оценка результатов тестов и творческих проектов, выполненных в межсезонье;
- итоговый экзамен.

Научные исследования, проведенные в рамках диссертации, привели нас к выводу, что Центром проведена обширная деятельность в направлении развития и формирования знаний и интеллектуальных и творческих способностей студентов без учета их индивидуальных особенностей. Полученные результаты показывают, что с применением современных методов обучения и применением компетентностного подхода к обучению уровень образования в учреждении повысился, а студенты добились высоких результатов в различных научно-технических конкурсах.

5. Поступление в высшие учебные заведения.

В государственном учреждении «Центр выявления и развития одарённости района Шохмансур» выпускники из числа талантливых обучающихся готовятся к участию в научных конкурсах и олимпиадах, а параллельно в течение учебного года готовятся к поступлению в отечественные и зарубежные вузы. Регулярно им предоставляется доступ к необходимой литературе с интернет-сайтов и электронной библиотеки учреждения. Кроме того, при образовательных объединениях созданы небольшие библиотеки, которыми непосредственно пользуются выпускники. В учреждении после завершения Республиканского тура предметной олимпиады для участников и победителей олимпиады организовываются и проводятся отдельные учебные занятия по подготовке к централизованным вступительным экзаменам через Национальный центр тестирования при Президенте Республики Таджикистан. В 2020-2021 учебном году из 96 учащихся 11-х классов, окончивших Центр выявления и развития одарённости района Шохмансур, 53 выпускника поступили в высшие учебные заведения страны и 43 выпускника поступили в зарубежные вузы.

В 2021-2022 учебном году из 92 выпускников 56 выпускников Центра выявления и развития одарённости района Шохмансур поступили в высшие профессиональные учебные заведения страны и 36 человек поступили в зарубежные высшие профессиональные учебные заведения. Все они являются победителями научных и предметных олимпиад, членами научного общества учащихся.

6. Динамика повышения уровня квалификации учителей.

Мы считаем, что положительные результаты педагогической деятельности Центра напрямую связаны с деятельностью преподавательского состава и его специализацией. Таким образом, если в 2019 году в Центре работали в основном преподаватели с первой категорией и приглашались доценты из университета, то в 2022 году ситуация в полной мере изменилась, а

для подготовки учащихся Центра в основном привлекаются преподаватели высшего уровня, доценты и профессора.

В Государственном учреждении «Центр выявления и развития одарённости района Шохмансур», несмотря на то, что оно вновь создано, воспитательной деятельностью занимаются ветераны и опытные педагоги. Ведь прием педагогов на работу в Центр осуществляется по конкурсу, и приоритет отдается их работоспособности и профессиональным качествам. Большинство преподавателей этого учебного заведения имеют опыт работы в общеобразовательных учреждениях или преподавали в институтах и университетах. Что касается возраста профессорско-преподавательского состава, то следует отметить, что большинство из них имеют опыт работы более десяти лет, как показано в таблице ниже.

Показатели преподавателей «Центра выявления и развития одарённости района Шохмансур» (по опыту работы)

Стаж работы	Численность учителей	Доля в процентах
От 5 до 10 лет	8	25,8%
От 10 до 20 лет	12	38,7%
От 20 до 30 лет	6	19,35%
Более 30 лет	5	16,12%

Таким образом, приведенные выше данные свидетельствуют о том, что Центр выявления и развития одарённости района Шохмансур является инновационным образовательным учреждением, выполняющим различные задачи - обучение, развитие и воспитание детей и достигающее высоких результатов в своей деятельности.

ОБЩИЕ ВЫВОДЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ

Проведенное исследование позволило нам сформулировать и представить следующие выводы:

1. Система обучения одарённых учащихся, основанная на сотрудничестве учреждений дополнительного образования с общеобразовательными учреждениями, является теоретико-системным понятием, рассматривается как часть целостной системы воспитания и обучения и отвечает потребностям обучающихся за качественное образование на основе государственного стандарта образования.

2. Взаимодействие учреждений дополнительного образования с общеобразовательными учреждениями в деле воспитания и обучения одарённых учащихся осуществляется как единая система под взаимным влиянием путем обогащения содержания образования друг друга. В этом процессе его основным элементом является формирование единого образовательного пространства как среды педагогической системы. Оно рассматривается как социально детерминированное единство участников педагогического процесса, основанное на взаимодействии между собой, окружающей средой и ее духовными и материальными ценностями, направленное на формирование и развитие личности. В целом образовательные учреждения включают в себя целостную систему работы, единую педагогическую систему с охватом основных подсистем (обучения,

внеурочной деятельности, дополнительного образования) и воспитательных процессов, протекающих в них.

3. В диссертации определено, что индивидуальный подход является одним из важнейших инструментов совершенствования методики обучения одарённых учащихся в системе дополнительного образования.

4. Эффективность процесса взаимодействия учреждений дополнительного образования и общеобразовательных учреждений в деле обучения одарённых учащихся во многом зависит от объединения усилий, организации системы работы и совместной деятельности. Разработаны эффективные модели взаимодействия для того, чтобы процесс сотрудничества между учреждениями дополнительного образования и общеобразовательными учреждениями был еще полнее и эффективнее. Модель взаимодействия учреждений дополнительного образования с общеобразовательными учреждениями в деле обучения одарённых учащихся представляет собой некий объект, процесс, явление, отражающее их основные характеристики и взаимосвязи.

5. Разработка такой модели стала составной частью пилотной работы, которая проводилась в нашем исследовании на примере сотрудничества между ГУ «Центра выявления и развития одарённости района Шохмансур» с общеобразовательными учреждениями района Шохмансур. Разработанная модель включала основные уроки и дополнительные занятия, различные культурно-просветительские мероприятия, интеллектуальные конкурсы и научные олимпиады, практические занятия, основной целью которых является формирование интеллектуальных способностей одаренных учащихся. Реализация данной модели учитывает совместную деятельность и тесное взаимодействие таких важных институтов общества, как семья, школа и дополнительные образовательные учреждения.

6. Обзор и анализ результатов представленной в диссертации исследовательской работы, связанной с практической реализацией разработанной модели взаимодействия учреждений дополнительного образования с общеобразовательными учреждениями в направлении выявления и развития интеллектуальных способностей одаренных учащихся, доказал ее практическую эффективность.

Основными показателями эффективности этой модели были:

- развитие интеллектуальной и творческой активности учащихся;
- высокий уровень сотрудничества между представителями этих учреждений;
- использование эффективных методов диагностики и выявления одарённых учащихся;
- определение и направление интеллектуальных способностей учащихся в нужное русло;
- привлечение старшеклассников к участию в предметных олимпиадах и интеллектуальных конкурсах;
- создание условий для создания творчески-развивающей среды для одарённых учащихся с участием их родителей.

7. Программа и основные методические условия взаимодействия учреждений дополнительного образования и общеобразовательных учреждений в обучении одарённых учащихся включают:

- учет индивидуальных особенностей каждого учащегося, правильный выбор методов диагностики способностей учащихся, поиск инновационного метода обучения одаренных учащихся, способствующего формированию у них базовых компетенций, научно-методическое сопровождение процесса работы с одаренными учениками;

- наладить устойчивое творческое сотрудничество педагогов учреждений дополнительных образований и учителей школ;

- расширение сферы сотрудничества в направлении организации различных образовательных мероприятий;

- организация предметных олимпиад и интеллектуальных конкурсов

- совершенствование содержания форм работы в этой области и одновременное нахождение, и внедрение современных методов преподавания предметов и изменение опыта учителей в этой области.

Рекомендации по практическому использованию результатов исследования:

По результатам исследования мы разработали и представили следующие рекомендации:

1. В целях развития способностей учащихся очень важно создать условия для использования учебных лабораторий как в общеобразовательных учреждениях, так и в учреждениях дополнительного образования в процессе изучения предметов физики, биологии и химии (обеспечение этих лабораторий материалами, растворами, тест-реактивами).

2. В связи с несоответствием учебников потребностям одарённых учащихся и их отсутствием, совместная разработка и использование учебно-методических и вспомогательных материалов учителями школ и педагогами учреждений дополнительного образования;

3. Подготовку школьников к опытно-тестовым, Республиканским и Международным олимпиадам следует начинать с периода обучения в начальных классах. В повышении эффективности этой формы работы ключевое место занимает комплексное преподавание учебных предметов.

4. Для достижения эффективных результатов в период сезонных каникул (осень, зима, весна, лето) крайне целесообразно организовать оздоровительно-образовательные каникулы и продолжить поисково - исследовательскую деятельность с одарёнными учащимися в учреждениях дополнительного образования.

5. Организация образовательных тренингов, активизация работы по обмену педагогическим опытом с привлечением приглашения отечественных и зарубежных специалистов, а также организация мастер-классов с выпускниками – победителями Республиканских и Международных научных олимпиад;

6. Увеличение количества педагогов и ассистентов педагогов по направлению работы с одарёнными учащимися в учреждениях дополнительного образования;

7. Укрепление консультативных связей с учреждениями высшего профессионального образования, Академией образования Республики Таджикистан, Институтом развития образования с целью предоставления возможности талантливым учащимся использовать возможности экспериментальных лабораторий и библиотек этих учреждений;

8. Издание газет и журналов «Молодые исследователи», «Молодые изобретатели» и регулярное проведение творческих докладов одарённых учащихся перед научными обществами учащихся школ и учреждений дополнительного образования;

9. Организация различных образовательных и культурных клубов и проведение встреч одарённых учащихся с учеными, писателями, исследователями различных областей;

10. Регулярное приглашение родителей, учителей-предметников общеобразовательных учреждений в учреждения дополнительного образования на дни защиты научных проектов и НИР обучающихся; научно-творческих конференций; поощрение родителей, создавших условия для научной и творческой деятельности своих детей.

Таким образом, как показали наши исследования, организация эффективной системы взаимодействия учреждений дополнительного образования и общеобразовательных учреждений в воспитании и обучении одарённых учащихся даст более высокие результаты, а это приведет к изменению качества знаний, повышению активности одарённых учащихся, участию и проявлению достижений в предметных олимпиадах и интеллектуальных состязаниях.

В то же время материал выполненного исследования показал необходимость решения ряда задач для дальнейшего углубленного изучения исследуемого вопроса. Например, представляется важным более глубокое изучение показателей способностей учащихся, проблема снижения интереса одарённых к изучению отдельных предметов при переходах на следующую ступень обучения и выборе профессий, поиск эффективных путей развития творческих возможностей учащегося в различных учебных заведениях.

ПУБЛИКАЦИЯ ОСНОВНЫХ ПОЛОЖЕНИЙ ДИССЕРТАЦИИ

I. Научные статьи, опубликованные в научных журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан и Высшей аттестационной комиссии Министерстве образования и науки Российской Федерации:

[1-М] Нурматова Н. Истеъдоди кӯдакон ҳамчун падидаи равонӣ – педагогӣ // [Матн]- Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, №3 (44), 2022. С.129-135.

[2-М] Нурматова Н. Нақши таҳсилоти иловагӣ дар рушди қобиляти кӯдакон// [Матн] - Паёми Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон. Бахши педагогика, №12, 2022. с.244-250.

[3-М] Нурматова Н.. Хусусиятҳои ташкили таҳсилоти иловагӣ дар муассисаи таҳсилоти умумии миёна// [Матн] - Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни. Бахши педагогика, №6-2 (101), 2022. С.33-39

[4-М] Нурматова Н.. Барномаҳои таълими таҳсилоти иловагӣ– омили асосии ташаккули қобилият ва истеъдоди хонандагони болаёқат// [Матн] - Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, №2 (31), 2023.

II.Статьи, опубликованные в других изданиях:

[6-М] Нурматова Н. Дастурамали таълимӣ барои машғулиятҳои иловагӣ аз фанни забон ва адабиёти тоҷик.Душанбе – 2020.

[7-М] Нурматова Н. Дастурамали таълимӣ барои машғулиятҳои иловагӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик.Душанбе – 2021.

[8-М] Нурматова Н. Паёми Пешвои миллатро маорифчиён дастури амали худ қарор медиҳанд// [Матн] - маҷаллаи “Ваҳдати миллӣ”, №2 (84), 2021. с.3.

[9-М] Нурматова Н. Шароитҳои педагогии ташаккули лаёқатмандии наврасон дар машғулиятҳои беруназсинфӣ// [Матн] - Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Заминаҳои педагогӣ ва психологӣ ташаккули шахсияти наврасону ҷавонон зимни таҳқиқи масъалаҳои пешгирии амалҳои номатлуб дар ҷомеа”. Душанбе.-2022.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Нурматова Нигора Латифовна дар мавзуи “Низоми таълими хонандагони болаёқат дар асоси ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (дар мисоли Муассисаи давлатии “Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шоҳмансур”) барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 13.00.05 – Назария, методика ва ташкили фаъолияти фарҳангӣ-ичтимоӣ (13.00.05.03 – Педагогикаи иҷтимоӣ ва худшиносӣ)

Калидвожаҳо: *истеъдод, лаёқат, хонандаи болаёқат, консепсияи рушди лаёқатмандӣ, низоми таҳсилоти иловагӣ, муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ, маҳфилҳои фаннӣ, машғулиятҳои таълими иловагӣ, чорабиниҳои беруназмактабӣ, ҳамгироии таҳсилоти асосӣ бо иловагӣ.*

Дар диссертатсияи мазкур масъалаи низоми таълими хонандагони болаёқат дар асоси ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар мисоли фаъолияти Муассисаи давлатии “Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шоҳмансур мавриди омӯзиш ва таҳлилу таҳқиқи илмӣ қарор дода шудааст. Ҳадафи асосии таҳқиқоти мазкур омӯзиши роҳу услуҳои ташхиси лаёқатмандии кӯдакон, муносибати педагогиву психологӣ дахлдор бо онҳо, истифодаи методикаи самараноки таълими хонандагони болаёқат, самтҳои асосии ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти умумӣ барои таълиму тарбияи хонандагони болаёқат ва омода намудани омӯзгорон барои кор бо чунин хонандагон ба ҳисоб меравад.

Дар боби аввали диссертатсия масъалаҳои педагогиву иҷтимоии шахсияти “кӯдаки болаёқат” дар илмҳои педагогика ва психология, аҳамияти таҳсилоти иловагӣ дар дарёфт ва рушди қобилияти хонандагони болаёқат ва махсусияти таълими хонандагони болаёқат дар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ мавриди омӯзиш ва таҳлилу баррасӣ қарор дода шудааст.

Дар боби дуюми диссертатсия масъалаҳои асосҳои педагогӣ ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна дар самти дарёфт ва рушди истеъдодҳо ва таҳияи модели самарабахши ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна дар мисоли фаъолияти Муассисаи давлатии “Маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳои ноҳияи Шоҳмансур” мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор дода шуда, корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ оид ба самаранокии ташкили раванди таълими иловагии хонандагони болаёқат гузаронида шуда, натиҷаҳои он арзёбӣ гардиданд.

Дар хулоса қайд гардидааст, ки ташкили низоми муассири ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёна дар таълиму тарбияи хонандагони болаёқат натиҷаҳои беҳтар ба бор хоҳад овард ва он аз суръат, сифат ва тағирёбии дониш, беҳтар шудани фаъолияти хонандагони болаёқат ва иштироку муваффақияти онҳо дар олимпиадаҳои фаннӣ ва озмунҳои зехнӣ шаҳодат медиҳад.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Нурматовой Нигоры Латифовны на тему «Система воспитания одаренных учащихся на основе сотрудничества учреждений дополнительного образования с общеобразовательными учреждениями (на примере ГУ «Центр выявления и развития одаренности района Шохмансур») на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – Теория, методика и организация социально-культурной деятельности (13.00.05.03 – Социальная педагогика и самопознание)

Ключевые слова: талант, талант, одаренный школьник, концепция развития таланта, система дополнительного образования, учреждения дополнительного образования, технические кружки, дополнительная образовательная деятельность, внеучебная деятельность, интеграция основного и дополнительного образования.

В данной диссертации исследуется вопрос о системе обучения и воспитания одаренных учащихся на основе сотрудничества учреждений дополнительного образования с общеобразовательными учреждениями, на примере деятельности государственного учреждения «Центр выявления и развития одаренности района Шохмансур». Основной целью данного исследования является изучение способов и методов диагностики одаренности детей, адекватного педагогико-психологического подхода к ним, использования эффективных методов обучения одаренных учащихся, основных направлений сотрудничества учреждений дополнительного образования и общеобразовательных учреждений. по воспитанию и обучению одаренных учащихся и подготовке учителей к работе с такими учащимися.

В первой главе диссертации рассмотрены педагогические и социальные вопросы личности «одаренного ребенка» в науках педагогики и психологии, значение дополнительного образования в выявлении и развитии способностей одаренных учащихся изучаются и анализируются особенности обучения одаренных учащихся. в дополнительных образовательных учреждениях.

Во второй главе диссертации рассмотрены вопросы педагогических основ сотрудничества учреждений дополнительного образования и общеобразовательных учреждений в направлении поиска и развития талантов и разработки эффективной модели сотрудничества учреждений дополнительного образования и учреждений среднего образования в на примере деятельности ГУ «Центр выявления и развития одаренности района Шохмансур» проведены экспериментальные работы по эффективности организации процесса дополнительного образования одаренных учащихся, и оценивались его результаты.

В заключении отмечается, что налаживание эффективной системы сотрудничества учреждений дополнительного образования и общеобразовательных учреждений в воспитании и обучении одаренных учащихся принесет более высокие результаты, что обусловлено скоростью, качеством и изменением знаний, повышение активности одаренных учащихся и их участие и успехи в предметных олимпиадах и интеллектуальных конкурсах.

ANNOTATION

for the thesis of Nurmatova Nigora Latifovna on the topic “The system of education of gifted students on the basis of cooperation between institutions of additional education and general education institutions (on the example of the State Institution “Center for the Identification and Development of Giftedness in the Shokhmansur District”) for the degree of candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.05 - Theory, methodology and organization of socio-cultural activities (13.00.05.03 - Social pedagogy and self-knowledge)

Keywords: *talent, talent, gifted student, concept of talent development, system of additional education, institutions of additional education, technical circles, additional educational activities, extracurricular activities, integration of basic and additional education.*

This dissertation examines the issue of the system of education and upbringing of gifted students on the basis of cooperation between institutions of additional education and general education institutions, using the example of the activities of the state institution "Center for the Identification and Development of Giftedness in the Shohmansur District". The main purpose of this study is to study the ways and methods of diagnosing the giftedness of children, an adequate pedagogical and psychological approach to them, the use of effective methods of teaching gifted students, the main areas of cooperation between institutions of additional education and general education institutions. on the upbringing and education of gifted students and the training of teachers to work with such students.

In the first chapter of the dissertation, the pedagogical and social issues of the personality of a "gifted child" in the sciences of pedagogy and psychology are considered, the importance of additional education in identifying and developing the abilities of gifted students is studied and analyzed the features of teaching gifted students. in additional educational institutions.

In the second chapter of the dissertation, questions of the pedagogical foundations of cooperation between institutions of additional education and general educational institutions in the direction of searching and developing talents and developing an effective model of cooperation between institutions of additional education and institutions of secondary education in the example of the activities of the State Institution "Center for the Identification and Development of Giftedness of the Shohmansur District" were carried out. on the effectiveness of the organization of the process of additional education of gifted students, and its results were evaluated.

In conclusion, it is noted that the establishment of an effective system of cooperation between institutions of additional education and general education institutions in the upbringing and training of gifted students will bring better results, due to the speed, quality and change of knowledge, increasing the activity of gifted students and their participation and success in subject Olympiads and intellectual competitions.